

SPISY HISTORICKÉHO ODBORU MATICE SLOVENSKEJ
V TURČIANSKOM SV. MARTINE

SVÄZOK 2

11-C-154

FRANTIŠEK BOKES

VILIAM PAULINY-TÓTH,

SLOVENSKÝ POSLANEC V R. 1869-72

SEMINÁRNÍ
Hist.-práv.

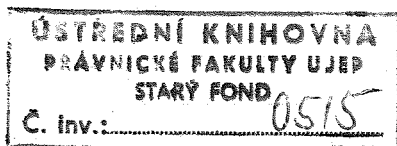

KNIHOVNA
oddělení

VYDALA MATICA SLOVENSÁ

1942

Odtlačok zo Sborníka Matice slovenskej
ročník XIX — 1941 — č. 1—2.

inv. čís. 6.439

Koupi od Matice slovenskej
v uvě. B. Martina Kčs 10.-

František Bokes:

VILIAM PAULINY-TÓTH,
SLOVENSKÝ POSLANEC V R. 1869—1872.

I.

Tri snemové voľby V. Pauliny-Tótha.

O Viliamovi Paulinym-Tóthovi ako slovenskom politikovi a poslancovi uhorského snemu v r. 1869—72 vieme veľmi málo. Doteraz si ho všímala a oceňovala len literárna história ako spisovateľa, národného pracovníka, uplatňujúceho sa v Matici slovenskej a v iných podujatiach kultúrnych, ale neprizerala takmer vôbec na Paulinyho činnosť politickú, pre ktorú mal jedinečné predpoklady povahové a oprávnenie v dovtedajšej práci za národ. Nepovšimnutá ostávala i rozvetvená organizátorská činnosť Paulinyho práve v období, ktoré nasledovalo hneď po odhlasovaní národnostného zákona uhorským snemom. A predsa činnosti tohoto človeka, ktorý v nejednom ohľade ostane nám problematický, ale pritom jednoznačne slovenský, môže slovenský národ po svojom krásnom a prudkom rozbehu v rokoch 1848—9 a 1861—75 ďakovať, že pre časy tuhej maďarizácie stvoril predpoklady takého národného života, že nebolo treba sa obávať najhoršieho: zániku národného kolektíva v maďarskom mori, svojím prílivom nebezpečne obmývajúcom a zmenšujúcom slovenské národné územie. Pauliny-Tóth, hoci pôsobil na peštianskom kolbišti, uskutočnil skoro po svojom vstupe na pôdu uh. snemu preorientáciu slovenského života od Pešti k Turč. Sv. Martinu, kde vzniklo práve jeho pričinením nové stredisko slovenského života nielen v užšom smysle kultúrnej, ale i hospodárske a politické.

Pauliny-Tóth patrí štúrovskej generácii, ale do popredia národného života dostal sa až vtedy, keď táto generácia vlastne už dožívala. V mladosti svojej nebezpečne ohrozený v príslušnosti k slovenskému národu — nie nepodobne ako J. M. Hurban, životopisec Paulinyho — rodinným sväzkom a na čas i úradným účinkovaním zasa neobyčajne blízky maďarskému prostrediu, začleňuje sa síce už do slovenského života aktívne v rokoch revolučných, ale nezanecháva hlbšie stopy svojho dejstvomania. Zato v rokoch šesťdesiatych vidíme Paulinyho už v popredí ako jedného zo šiestich zapisovateľov národného shromaždenia martinského. Jeho prejavy na tomto shromaždení

predchnuté sú náladou pre možné dorozumenie s Maďarmi, ktorých neprávom považuje za uznanlivých partnerov v hre o nové usporiadanie vnútroštátnych ústavných pomerov monarchie Habsburgovcov.¹

Pauliny-Tóth bol po Ľudovítovi Štúrovi prvý slovenský poslanec uhorského snemu, a to práve v období, ktoré mohlo byť neobyčajne význačné pre praktické uskutočňovanie národnostného zákona, ktorého ustanovenia vo všeobecnosti neboli zástupcami národností prijímané s porozumením, ale naopak, odmietané s odporom. Pauliny-Tóth pokúsil sa dostať do uhorského snemu už vo volebnom období 1865—8, ale márne, lebo pri riadnych voľbách na jeseň r. 1865 volebný nátlak a volebné spôsoby boli takého rázu, že nepodarilo sa mu, ako mnohým iným slovenským kandidátom, s úspechom absolvovať volebný zápas v slovenskom volebnom kraji vrbovskom. Pri zisťovaní nálady vo voličstve Vrbovského okresu 19. októbra 1865 sa zistilo, že vystupujú až traja poslancí kandidáti: Jozef Boor, V. Pauliny-Tóth a I. Szerdahelyi. Prijatá bola ešte aj štvrtá kandidátka krakovianskeho farára *Biróczyho*. Nálada a výhlady pre Paulinyho-Tótha boli také, že Pešťbudínske vedomosti mohli napísať, že Pauliny-Tóth bude za poslanca zvolený, keď národ bude pozorný na svoje neobmedzené a sväté právo. Podjavorinské evanjelické obce stáli za Paulinym-Tóthom a dušou volebného okresu pre slovenskú stránku bola Brezová. Pri agitácii so strany maďarskej, prejavovanej úradnými vrchnosťami, obyvateľstvu vysvetľovalo sa jeho volebné právo nesprávne a i pri samej voľbe 29. novembra boli pre voličov Paulinyho-Tótha vykázané najhoršie miesta, takže museli čakať v daždi a v blate až do večera, kým všetci ostatní odvolili. Pri voľbe sa robily aj iné nesprávnosti, ktoré mali podstatný vplyv na nepriaznivý výsledok pre Paulinyho-Tótha.²

¹ Obširny a doteraz pre poznávanie života Paulinyho-Tótha nepostrádateľný životopis máme z pera J. M. Hurbana. Tento životopis uverejnil v českom znení Hurban v časopise Nitra, roč. VII (1877), hneď po smrti Paulinyho-Tótha. O poslancskom pôsobení Paulinyho-Tótha nedozvedáme sa však z tohto životopisu, obsahujúceho neobyčajne výstižné charakteristiky povahopísne a podrobnosti životopisné, takmer nič. Hurban uvádza, že r. 1848, keď mal Pauliny voliť medzi šibenicou a byť honvédom, volil byť honvédom. Pauliny bol podľa Hurbana povahy mäkkej a neschopnej vzbury. Bol nielen Slovak, ale i Slovan, pritom opatrný, až veľmi opatrný človek. Oblúbenou jeho myšlienkou bolo sjednotiť národ maďarský so slovenským na rozumných základoch rovnakého práva a pravej slobody, v spolku a sväzku na vzdor a vzájomnú obranu. Takéto smýšľanie bolo následok jeho pobytu v Kečkeméte, kde nadobudol presvedčenie, že maďarský národ nie je nepriateľom slovenského národa a že všetky krivdy, ktoré páchajú proti nemu, majú sa pripísať len renegátom a „odrezancům“ slovenským. — Pri memorandovom shromaždení hlasoval proti tým, ktorí chceli, aby Memorandum bolo odovzdané kráľovi.

² Na Myjave farár Vannay a notár Jankovics vysvetľovali ľudu jeho volebné práva v takom smysle, že hlasovať majú právo len tí, ktorí majú aspoň 14 meríc osevu, alebo z kapitálu ročného dôchodku aspoň 100 zl. a z remeselníkov len tí, čo majú aspoň jedného tovariša, pričom v skutočnosti stačilo

Slovenské záujmy zastupoval v uhorskom sneme jedine Adolf Iv. Dobrianský. Paulinymu-Tóthovi, ktorý pre politickú činnosť mal neobyčajne priaznivý predpoklad aj vo svojom nezávislom hmotnom postavení, zabezpečenom manželstvom s Vilomou Tóthovou, ponúkala sa v parlamentecký mandát do uhorského snemu. Keď sa zriekol posl. Imrich Szerdahelyi — úspešnejší jeho protikandidát z volebného zápasu r. 1865 — mandátu po vstupe do štátnej služby³, Pauliny púšťa sa do volebného zápasu znovu v polovici roku 1868, keď sa vypísala náhradná voľba vo Vrbovskom okrese. Pri tejto náhradnej voľbe, konanej ojedinele a preto s výhodou možného sústredenia všetkej pozornosti a síl pre prajný výsledok voľby, nechýbaly hlasy so slovenskej strany, ktoré upozorňovali, aby sa národ pri voľbe netrieštil a nepodliehal zvodom maďarónskych agitátorov, ktorých záujem bol rozdrobiť slovenských voličov na vzájomne znepriatelené skupiny a tak zabezpečiť i malým pomerne počtom hlasov víťazstvo nemaďarskému kandidátovi. No voľba vo Vrbovom sa nekonala v stanovenom termíne, údajne preto, že bolo treba doplniť soznam voličov. O vrbovské voľby však hneď po ich vypísaní rozvinul sa predseda len boj a Slováci, hoci išlo o voľbu pre veľmi malý zvyšok volebného obdobia, šli do volieb roztrieštení na dve stránky, keďže okrem Paulinyho-Tótha kandidoval aj komárňanský advokát Boor, prívrženec tzv. Novej školy Bobulovej.⁴

mať dôchodok 100 zl. z akéhokoľvek majetku pozemkového alebo remeselnej činnosti. — Pri voľbe zakázalo sa Brezovanom voliť, ale volili aj neprítomní, niektorí až dva razy a voľba sa skončila skoršie, než odvolili všetci prítomní voliči. Napokon volili tí, čo boli za Paulinyho-Tótha, a preto predčasné ukončenie voľby postihlo práve ich.

³ Pauliny-Tóth dostal sa do Kečkemétu r. 1853 ako komisársky úradník bachovskej správy a skoro, práve pre svoje neobyčajne príjemné povahové vlastnosti, dostal sa do maďarskej patricijskej rodiny tóthovskej, ktorej dcéru Minu si zamiloval a napokon i vzal za ženu, hoci bola tuhá Maďarka a kalvínka. Počas moru v Kečkeméte stratila Tóthová svojich rodičov a i Pauliny sa zachránil životu len náhodou. Paulinyho adoptoval potom strýk Tóthovej, bohatý zeman, ktorý odkázal svoj majetok mladým manželom. Pauliny prijal ku svojmu menu ešte meno svojho dobrodínca, takže volal sa od toho času Pauliny-Tóth z Töre a Tótmegyeru. Manželka Paulinyho-Tótha, hoci bola Maďarka, vedela sa prispôbiť natoľko svojmu mužovi, že nikdy mu v národných veciach neprekážala ani neovplyvňovala nijako jeho verejnú činnosť. Pani Mina Pauliny-Tóthová patrí do skupiny slovenských žien, ktoré, hoci boli rodom cudzie, získaly predseda veľké zásluhy. Pauliny-Tóth nebol jediný slovenský národovec, ktorý sa oženil s Maďarkou. Tak isto urobil napr. i Št. M. Daxner a neskoršie Sv. Hurban-Vajanský.

⁴ Pri vrbovskej voľbe r. 1868 vydali Brezovania ohlas, že ich neprajníci chcú, aby zas nevíťazil národný kandidát. Brezovský kaplán G. Pivko obrátil sa preto dôverne na Paulinyho-Tótha, či prijme kandidatúru. Pauliny-Tóth vyslovil ochotu kandidovať, keď ho aj jeho protikandidát na to vyzval. Predseda stáleho národného výboru Francisci dostal list od jedného z kandidátov, pravdepodobne od Boora, ktorý ho vyzýval, aby pracoval na tom, aby vo Vrbovskom okrese bol len jeden kandidát národný, a vyslovil súčasne ochotu, že by sa sám v prípade zvolenia zriekol po troch rokoch kandidatúry a popustil svoje

Nové voľby do uhorského snemu boli vypísané na rok 1869. Na Slovensku kandidovalo jedenásť slovenských národných kandidátov, medzi nimi J. Jesenský a P. Mudroň v Turci, Ján Francisci vo Vrbovom, P. Blaho v Skalici, J. Slota v Prievidzi, A. Radlinský v M. Sv. Jáne, M. Mudroň v Stupave, E. Dohnány v Trenčíne, Št. Závodník v B. Bystrici, L. Turzo na Sliaci, Fr. Malatinský v Gemerí, Fr. V. Sasinek v Novom Meste n. Váhom a V. Pauliny-Tótha v Kulpíne na Dolnej zemi. Okrem Paulinyho-Tótha a J. Uhliarika, kandidáta Novej školy, všetci národní kandidáti pri voľbách prepadli pre volebné prechmaty, ktoré vo zvýšenej miere uplatňovali maďarské stoličné úrady.⁵

Voľba Paulinyho-Tótha nebola tiež taká hladká, ako sa predpokladalo. Pauliny kandidoval v Kulpínskom volebnom okrese, ktorý bol srbsko-slovensko-nemecký, na základe výzvy tamojších slovenských voličov a dohody z r. 1865, v smysle ktorej vtedy od kandidatúry odstúpil v prospech srbského kandidáta Dimitrijeviča, zvoleného potom i slovenskými hlasmi za poslanca proti maďarskému kandidátovi, farárovi Imrichovi Bendemu z Nového Futoku. Dimitrijevič r. 1869 nedodrжал dohodu z r. 1865 a kandidoval znovu a Bende mu pomáhal vo volebných prípravách.⁶ Voľby v Kulpínskom okrese mali pokojný priebeh, hoci uhorské úrady poslaly ta vojsko pre prípad, že by sa strhly výtržnosti.⁷ Na voľbách sa zúčastnilo 1888 voličov, z ktorých na Paulinyho-Tótha hlasovalo 861 a na Dimitrijeviča 506, a nehlasovalo 521 voličov.⁸ O voľbe Paulinyho-Tótha rozhodly hlasy uvedených slovenských obcí dolnozemsých z Petrovca, Kulpína, Kysáča, Hložian a Bulkesa spolu s hlasmi srbskými. Voľba Paulinyho-Tótha bola taká čistá, že vôbec sa nestal ani

miesto inému národnému kandidátovi. Na šťastie vrbovské voľby boli odročené, a to preto, že volebný soznam nebol ešte doplnený Židmi, ktorí po svojom občianskom zrovnoprávnení podľa zákona z konca r. 1867 nadobudli volebné právo. Pre Vrbovský volebný okres takéto doplnenie volebného soznamu malo veľký význam, keďže v tomto kraji žilo mnoho Židov vláde oddaných. — V súvislosti s týmto volebným zápasom, v ktorom tak nebezpečne pre národné záujmy pôsobili záujmy osobné, uverejnený bol v 78. čísle Pešťbud. vedomostí Otvorený list s výzvou, aby sa organizoval volebný výbor slovenský podľa českého vzoru. Paulinyho-Tótha všetky tieto nechutné boje rozladily a tým si možno vysvetliť jeho verejný prejav, uverejnený v 83. čísle P. ved., reagujúci na útok Slov. novin, že nebude už v nijakom prípade kandidovať pri budúcich voľbách vo Vrbovskom okrese. Proti osobníckárstvu ozval sa v tomto čase i J. M. Hurban.

⁵ Vid' Fr. Votruba: Slovensko v politickej aktivite. Hodzov sborník, str. 326. Votruba má však neúplný soznam vtedajších poslancov kandidátov.

⁶ Vid' o tom obšírne okrem novinárskych zpráv najmä v obšírnych Volebných rozpomienkach Paulinyho-Tótha, uverejnených v Besiedkach V. P. T., sv. 4, Skalica 1870. Str. 64 a n. a 89 a n.

⁷ Jediné, čo sa pri voľbách prihodilo, bolo, že bránu a múr obecného domu v uvoľnenom nadšení obyvatelia, tlačiaci sa pri volebnej miestnosti, zrútili. Pri voľbách sa hojne užívaly volebné pesničky, ktoré boli slovenského pôvodu z kraja senického a vrbovského.

⁸ Do Kulpínskeho okresu volebného patrilo 14 obcí. Slováci a Srbi šli väčšinou svorne spolu, kým Nemci hlasovali na pravú stranú spolu s Maďarmi.

pokus o jej napadnutie, prípadne zrušenie. Zpráva o zvolení Paulinyho-Tótha vyvolávala všade na Slovensku veľké vzrušenie a pochopiteľnú radosť a uvedomoval sa význam tejto skutočnosti, i keď volebný program Paulinyho-Tótha bol súhlasný s programom tiszovskej ľavej stránky a nemohol práve preto zdôrazňovať osobitné želanie národnostné.⁹ Hoci na slovenskom území bol zvolený ešte jeden slovenský kandidát, Ján Uhliarik, v Púchovskom okrese po známom revolučnom generálovi J. Klapkovi, predsa len všetky nádeje slovenskej pospolitosti obracaly sa k Paulinymu-Tóthovi.^{9a}

Pri voľbách do snemu zvláštny význam nadobudla aj voľba vo Vrbovom, kde po Paulinym-Tóthovi kandidoval za slovenskú národnú stranú predseda národného výboru slovenského a tým i vedúci predstaviteľ slovenskej národnej pospolitosti J. Francisci.¹⁰ Jeho volebný neúspech bol obšírne komentovaný a rozoberaný. Okrem Francisciho vo Vrbovskom okrese kandidoval znovu aj advokát J. Boor za Novú školu, ktorý by sa bol veľmi rád stal poslancom, a preto sa usiloval o to, aby nemal so slovenskej stránky protikandidáta, najmä nie takého významu, ako bol Francisci. Boor, keď sa dozvedel, že Francisci má kandidovať vo Vrbovskom okrese, hoci o veci nebolo ešte meritórne rozhodnuté, napísal predsedovi stáleho výboru slovenského list, v ktorom ho žiadal o odstúpenie od kandidatúry, aby nebola porušená jednomyseľnosť voľby. Boor vyslovil presvedčenie, že je hoden podpory Francisciho ako rodák vrbovského volebného kraja. Na tento list Boorov z 23. januára 1869 odpovedal Francisci v tom smysle, že neprijal ešte kandidatúru a bývalý kandidát Pauliny-Tóth ponechal voličom Vrbovského okresu rozhodnúť o novom kandidátovi. Francisci nezakrýval nijako svoju nevoľu oproti Boorovmu nezvyčajnému konaniu, keď mu písal, že je proti akémukoľvek natískaniu sa. Popieral, že by bol už kandidoval, ale priznal, že kandidatúru prijme, ak ho o to voliči Vrbovského okresu požiadajú a prejavia voči nemu dôveru. Hoci Francisci mal veľké výhľady na zvolenie, voľba nevyznela predsa prajne pre slovenského kandidáta, keďže slovenskí voliči išli do volieb roztrieštení na dve stránky, kým na maďarskej stránke kandidoval býv. župan nitriansky Ocskay. Jednotnému postupu pri voľbách prekážalo aj Boorovo stano-

⁹ Vid' o tom viac vo Volebných rozpomienkach na str. 97 a n.

^{9a} Ján Uhliarik bol hlavným dozorcem rovníanskeho panstva na Považí. Svojho miesta sa vzdal r. 1868 a miesto penzie prijal od správy panstva odškodné 12.000 zl. Príčiny zrieknutia sa Uhliarikovho boli národnostné. Uhliarik bol, ako o ňom píše Lichardov Obzor, dobrý národohospodár, podnikateľ, a najmä štepár a včelár. Panstvu, na ktorom slúžil, postavil parný mlyn, pílu i stroj na mlátenie. Po svojom odchode z Lednic-Rovného venoval sa politike, ale ako poslanec mnoho nezavážil v sneme pre slovenskú vec a jeho účinkovanie bolo viac úlohou statistu ako podnetného národnostného politika.

¹⁰ V 10. čísle Pešťbud. ved. píše Francisci, že kandiduje vo Vrbovskom okrese.

visko, ktorý žiadal od Francisciho, aby pre prípad, že bude zvolený, zriekol sa po pol roku mandátu v jeho prospech. To Francisci už ani z prestížnych príčin nemohol urobiť. Vrbovská voľba mala na sebe všetky známky násilia so strany maďarských úradov, hoci vláda vydala na začiatku volebného zápolenia nariadenie, podľa ktorého mali sa trestať všetky volebné prechmaty.¹¹

Prvé vystúpenie Paulinyho-Tótha v uhorskom sneme prí značne súviselo práve s volebnými prechmatmi, prejavivšími sa v Turč. Sv. Martine. Už v 9. schôdzke snemu podáva interpeláciu vo veci Matice slovenskej, ktorej bol úradujúcim podpredsedom. Predseda snemu nepripustil Paulinyho-Tótha hneď k slovu s odôvodnením, že sa musí hovoriť najprv o zápisnici z predošlej schôdzky.¹² V interpelácii, adresovanej ministrovi vnútra barónovi Wenckheimovi, uvádzal Pauliny-Tóth, že pri voľbách do snemu obsadilo vojsko dvoranu Matice slovenskej v Turč. Sv. Martine, a to násilne a proti vôli správy Matice slovenskej. Pauliny-Tóth dôvodil, že sa to stalo neprávom v čase, keď nie je štát vo vojenskom stave, a vojsko nebolo odvolané z miestnosti ani po vykonaných voľbách, pri ktorých sa neprihodilo nič takého, čo by opodstatňovalo zotrvanie vojska v meste. Na túto interpeláciu, ktorá na žiadosť ministra vnútra bola hneď vytlačená, odpovedal v 12. schôdzke snemu 20. mája minister vnútra, ktorý oznámil interpelujúcemu Paulinymu-Tóthovi, že koncom januára 1869, keď sa už rozprúdil v krajine volebný ruch, turčiansky župan podal mu telegraficky zprávu, ktorú dostal od hlavného slúžneho turčianskeho, oznamujúceho, že v Turč. Sv. Martine sú nepokoje a neporiadky v takej miere, že sú na dennom poriadku nočné prepadnutia domov a iné násilnosti, ktorým už nejedno nevinné decko stalo sa obeťou.¹³ Zpráva uvádzala ďalej, že v Turč. Sv. Martine niektorí občania sú ohrožovaní na životoch, že takzvaní panslavisti sduružujú najnižšie vrstvy obyvateľstva, aby rozrušovali verejný poriadok natoľko, že jestvujúce prostriedky bezpečnostné nestačia na udržanie pokoja, takže je nevyhnutne potrebné do mesta poslať vojsko. Do Turč. Sv. Martina vyslali pol stotiny vojska a podľa zprávy nastal v meste hneď pokoj. Vojsko však jednako neodvolali, a to preto, že, podľa zprávy, ktorú minister dostal, bolo možné očakávať ďalšie nepokoje pre národnostné nespokojnosti. Turčiansky župan žiadal preto vyslať ešte 400 vojakov, čomu však minister už nevyhovel, lebo nepovažoval to za potrebné. 13. marca dostal minister vnútra od martinského starostu telegram, ktorým starosta protestoval proti zaujatiu matičnej rokovacej dvorany a žiadal ministra, aby to prekazil. Minister požiadal vice-

¹¹ Ide o výnos ministerstva vnútra z 2. marca 1869.

¹² Vid' denník uhorského snemu 1869—72, sv. I., str. 54 a 56.

¹³ Tamže, str. 83.

išpána turčianskeho a ústr. hlavného slúžneho, aby vec vyšetřili. Menovaní hodnostári zistili, že matičná dvorana bola doplňujúcou súčiastkou radničnej budovy, vybudovanej nákladom všetkých občanov mesta, a že tam v nej s vedomím starostu konaly sa nielen schôdzky Matice slovenskej, ale i schôdzky obecného zastupiteľstva, tanečné zábavy, divadelné predstavenia a iné podobné podniky, takže zabratie dvorany vojskom nebolo nijako protiprávne. Minister prejavil náhľad, že o tomto oznámení nemal príčinu pochybovať, a keďže nedostal neskoršie už nijaké protesty v tejto veci a stoličné zastupiteľstvo uznalo dvoranu za obecný majetok, neodvolal vojsko, ktoré tam zotrúva, pretože podľa zprávy hlavného župana je tam jeho prítomnosť potrebná ešte vždy na udržanie verejného poriadku.

Paulinyho-Tótha takáto odpoveď ministrova na interpeláciu neuspokojila, a preto sa hneď ozval a sľúbil, že do osem dní dodá zprávu o nárokoch Matice slovenskej na radničnú dvoranu, obsadenú vojskom. Už vopred oznamoval, že Matica slovenská r. 1865 uzavrela s mestom T. Sv. Martinom smluvu, podľa ktorej mesto sa zaviazalo v radnici, ktorú chystalo stavať, postaviť rokovaciu sieň, ktorú prenechávalo Matici slovenskej po zaplatení 3000 zl. raz navždy. Matica slovenská smluvnú sumu zaplatila. O tejto veci župný úrad vedel, lebo ho Pauliny-Tóth informoval ešte 23. marca. Dotýkajúc sa vlastnej príčiny zaujatia matičnej dvorany vojskom, uvádzal Pauliny-Tóth, že pri domnelých nepokojoch v T. Sv. Martine nešlo o národnostné nepokoje, ale čiste o veci voľbové, a pripúšťal, že pri volebných agitáciách nepriateľskej stránke (t. j. slovenskej) sňali zástavu, podobne podnikly sa útoky na hlavných činovnikov slovenskej stránky — Pauliny-Tóth dôsledne vyhýbal označeniu slovenskej stránky a užíval termín nepriateľská stránka, majúc vždy na mysli slovenskú stránku — na starostu mesta, i do oblokov nejedného prívrženca slovenskej stránky sa strieľalo a jednému voličovi rozbili hlavu len preto, že volal „nech žije Jesenský“, ktorý, ako je známe, bol poslancekým kandidátom Dolnoturčianskeho volebného okresu. Napokon prejavil Pauliny-Tóth svoju nespokojnosť s odpoveďou ministrovou.¹⁴ K tejto veci vrátil sa Pauliny-Tóth ešte v 15. schôdzke snemu a podľa sľubu, daného 20. mája, predložil snemu vtedy spomínané doklady o nárokoch Matice slovenskej na dvoranu v mestskej radničnej budove a súčasne obnovil svoju interpeláciu, zrejme preto, aby donútil ministra vnútra zaujať znova k ponose svoje stanovisko.¹⁵

Podľa svojho zvyku a práve medzi prvé starosti uhorského snemu patrilo odpovedať na kráľov otvárací prejav. V adresnej debate, ktorá sa týkala odpovede snemu na kráľovu trónnu reč, rozvinula sa znova príčinami národnostných poslancov národ-

¹⁴ Tamže, str. 84.

¹⁵ Tamže, str. 148.

nostná otázka, o ktorej Maďari predpokladali, že bola už trvalo a uspokojivo riešená národnostným zákonom 44, odhlasovaným na konci zasadnutia predošlého snemu. Z navrhutej adresy snemovej, ktorá mala byť doručená panovníkovi, chýbala zmienka o národnostných veciach, hoci v predošlom sneme odzneli i s maďarskej strany také prejavy, ktoré oprávňovali budiť v národnostiach domnienky, že vtedajšie riešenie nebolo konečné a že v príhodnom čase bude možno zaujať k národnostnej otázke nové, národnostiam vyhovujúcejšie stanovisko, najmä pri uplatňovaní oprávnených nárokov v rámci ustanovení národnostného zákona. Uhorský snem, a najmä jeho maďarská väčšina, bol preto prekvapený, keď 4. júna 1869 v 24. zasadnutí snemu rumunský národnostný poslanec Ladislav *Buttán* upozornil snem, že v adrese chýba časť, ktorá sa úzko dotýka nielen spoločnej vlastní, ale i národností.¹⁶ Vo svojom prejave *Buttán*, dotýkajúc sa národnostného zákona, nechcel jeho ustanovenia podrobiť kritickému rozboru, ale vyjadril iba náhľad, že tento zákon nemal by byť posledným slovom uhorského snemu pri riešení a uspokojovaní nárokov národností, ktorých národnostný zákon neuspokojil, ako o tom svedčily rôzne udalosti v národnostnom tábore. *Buttán* vyslovil požiadavku revízie národnostného zákona, aby mohli byť zabezpečené kultúrne a rečové práva národností, pričom dal jasne najavo stanovisko národností, že nežiadajú nič takého, čo by ohrozovalo jestvovanie Uhorska, alebo čo by oslabovalo jeho spojivá. *Buttán* navrhoval také riešenie národnostnej otázky, ktoré by vyhovovalo zásade úplnej rovnoprávnosti. *Buttánov* návrh podpísali so slovenskej strany *Pauliny-Tóth* i *Uhliarik*.

Tvorca konečného znenia národnostného zákona *Fr. Deák* ozval sa hneď po *Buttánovom* prejave a vyslovil sa proti vsunutiu požiadavky o novom riešení národnostných problémov v Uhorsku do adresy snemu, ale nenamietal nič proti tomu, aby národnosti vypracovali novú osnovu, ktorá by sa mohla stať predmetom rokovania snemu. Po krátkom a bezvýznamnom prejave *Uhliarikovom* hovoril o národnostnom probléme na tejže schôdzke snemu i *Pauliny-Tóth*, ktorý nesúhlasil s námietkou, že v adrese snemu nemá byť zmienka o národnostnej otázke len preto, že táto vec bola riešená už predošlým snemom, a uvádzal, že v adrese je zmienka o štátoprávnych opatreniach, ktoré boli odhlasované predošlým snemom.¹⁷ Spomínal, že opravdivá národnostná rovnoprávnosť podľa zák. čl. 44 z r. 1868 sa v Uhorsku uskutočňuje len zriedkavo, ako napr. v *Kulpíne*, kde žijú tri národnosti v pokoji. *Pauliny-Tóth* poukazoval na viaceré nesprávnosti pri praktickom upotrebovaní národnostného zákona, a najmä na nejednotnú prax a nežičlivosť uhorských úradov voči Slovákom i v autonómnej správe. V súvislosti s udalosťami v T.

¹⁶ Tamže, str. 369.

¹⁷ Tamže, str. 369.

Sv. Martine a s rečou ministra *Wenckheima* v tejto veci žiadal, aby Maďari nepovažovali každé národné hnutie za panslavistickú agitáciu, lebo národnosti, podľa *Paulinyho-Tótha*, sú tou silou, na ktorú by sa mohlo Uhorsko opierať, ale to by mohlo byť len vtedy, keby sa im vyhovel v národných požiadavkách. Potom Maďari neboli by nútení opierať sa o iných. Vzrušene vyzýval *Pauliny* napokon *Maďarov*, aby sa opierali o zaznávané národnosti, bez príčiny nimi upodozrievané.

Prekvapilo, že i poslanec dolnokubínsky *Fr. Zmeškal*, zvolený na deákovský program a považovaný za Maďara, vo svojom prejave v adresnej debate vyslovil tiež nesúhlas s niektorými ustanoveniami národnostného zákona, najmä s jeho §§ 7, 8 a 12, a súhlasil s návrhom, aby sa snemu predostrel nový návrh národnostného zákona.¹⁸

Hoci odzneli priaznivé prejavy pre obnovu rokovania o národnostnom zákone, snemová väčšina zamietla *Buttánov* návrh na vsunutie národnostného odseku do snemovej adresy. Odmietnutím *Buttánovho* návrhu národnostná otázka nebola v uhorskom sneme umlčaná a ozývala sa pri každej príležitosti, ktorú pripravili alebo Maďari, alebo národnosti, keď cítili ich snemoví zástupcovia, že sa stala krivda alebo nesprávnosť pri poskytovaní a vysluhovaní práv. Týchto príležitostí bolo za trojročného trvania snemu, zvolaného na r. 1869, mnoho. Okrem spomínanej už rozpravy o národnostnej otázke mal *Pauliny-Tóth* možnosť zaujať sa slovenských požiadaviek i pri rokovaní o zákone o sudcovskej právomoci. *Pauliny-Tóth* predložil pri tejto rozprave niekoľko žiadostí slovenských obcí, dožadujúcich sa, aby tento zákon bol prerokovaný spolu s chystaným zákonom o úprave právomocností.¹⁹ Keď posl. *V. Latinovič* zmienil sa vo svojej reči pri rokovaní o zákone o sudcovskej právomoci poč. júla 1869 o tom, že hromadné petície, aké napr. oddal snemu i *Pauliny-Tóth*, nevyjadrujú verejnú mienku, a spomínal súčasne i *martinské Memorandum* s takým zahrotením, že dôkazová sila tohoto národného počinu bola veľmi malá, keďže neuplynuly ani dva týždne, a už sa ozvaly proti nej hromadné protesty, *Pauliny-Tóth* sa pohotove prihlásil o slovo a odpovedal *Latinovičovi*, že on, ako zapisovateľ *martinského shromaždenia*, ktoré odhlasovalo *Memorandum*, a bol i členom deputácie, odovzdávajúcej toto *Memorandum* zástupcom uhorského snemu, môže mu oznámiť, že pri *martinskom Memorande*

¹⁸ Tamže, str. 369.

¹⁹ Išlo o žiadosť 436 voličov obce *Kutiba* z *Nitrianskej*, aby zákon o sudcovskej právomoci bol spoločne prerokovaný so zákonom o úprave právomocností. Podobnú žiadosť predostrel *Pauliny-Tóth* z obce *Lúk* pod *Makytou*, z 36 obcí *turčianskych*, ktoré žiadaly aj zabezpečenie autonómie a slobodnej voľby funkcionárov súdnych a právomocnostných. I obce *Rožňavského okresu* obrátili sa prostredníctvom *Paulinyho-Tótha* v podobnej veci na snem.

nerobil sa nijaký nátlak, ale len neskoršie vznikaly proti nemu spomínané protesty, ale práve z iniciatívy úradných kruhov maďarských.

Popri menších a menej význačných veciach mal Pauliny-Tóth možnosť hovoriť v sneme až pri rokovaní o štátnom rozpočte na r. 1870.²⁰ Pri rokovaní o rozpočte ministerstva školstva a kultu prihlásil sa 17. februára o slovo a prehovoril najprv o podpore verejného vyučovania s hľadiska národnosti. Príčinu zostalosti slovenského územia videl v starých ustanovizniach, najmä v následkoch feudalizmu, po zrušení ktorého nič sa nedialo v prospech školstva a jedine evanjelická cirkev udržovala svoje školy v dobrom stave. Spomínal, že v Uhorsku bolo do 5000 obcí, kde školy boli zlé. V ďalších 5000 obciach zasa nebolo vôbec škôl. Dve tretiny z tohto počtu pripadali na územie slovenské, kde vládni činitelia a školské rady ešte zrušovali cirkevné školy. Pauliny-Tóth vyslovil sa za spoločnú školu (közös), ale len tam, kde nebola nijaká škola, alebo kde škola bola zlá. Vyčítaval, že pri menovaní škôldozorcov pokračovalo sa nesprávne.²¹

Pri podrobnej rozprave o rozpočte tohože ministerstva v súvislosti s podanou žiadosťou Matice slovenskej o udelenie podpory zo štátnej pokladnice prehovoril známy maďarský spisovateľ Móríc Jókai. Jeho prejav vyznel pre podporu vedeckej vzdelanosti nemaďarských národností a odôvodňoval svoj náhľad tým, že nič tak neochráni národnosti pred strašiakom ruskej únie ako snaha, aby každá národnosť vypestovala si takú literatúru a vedu, ktorá by nedopustila, aby sa menila v inú. Jókaiho prejav doplnený bol ešte prejavom posl. Imricha Ivanuku, ktorý sa vyslovil za takú podporu kultúrneho života národností, ktorá by zabezpečila ich vedenie v duchu maďarskom, aby sa kultúrne spolky nestaly nepriateľskými voči Maďarom. Minister školstva a kultu barón J. Eötvös nenamietal vo svojom prejave nič proti podporovaniu vedeckých a kultúrnych ústavov so strany vlády, pričom, ak sa uplatní zásada podporovať ich

²⁰ Išlo o prejavy menšieho rázu a rozsahu pri rokovaní o interpelácii L. Pappa o daňových úľavách, ktoré mal dostať pre mrazovú pohromu r. 1886 obyvateľ z Bäcky Fr. Klein, ktorý bol súčasne aj exekvovaný pre nezaplatenie daní. Počiatkom novembra predložil Pauliny-Tóth snemu žiadosť niekoľkých hornonitrianskych obcí, žiadajúcich o zastavenie rôznych zemepanských a iných povinností. Išlo teda o drobnú starostlivosť poslanceckú, prejavení voči slovenskému obyvateľstvu. 1. dec. 1869 prehovoril Pauliny-Tóth pri rokovaní o záverečnom účte za r. 1868 a horlil vo svojom prejave, aby sa národu dalo právo slobodne hlasovať o daniach, lebo národ nemá možnosť kontroly, iba dodatočného súhlasu pri oznámení, na čo boli použité dane.

²¹ Pauliny-Tóth vyčítaval školskej správe, že za škôldozorca vymenovala na jednom mieste obecného notára, len preto, že sa neprávom vydával za spisovateľa, hoci preložil do slovenčiny — zle — Vörösmartyho Szózat. Pauliny-Tóth vyčítaval okrem toho, že vláda odmeňovala učiteľov za to, že pracovali pred voľbami pre maďarských vládných kandidátov.

činnosť, nemá záležať na tom, akým jazykom budú vedené a činné.²²

Pauliny-Tóth reagoval na všetky tieto prejavy a spomenul, že v štátnom rozpočte je reč o podpore pre srbské gymnázium, o rumunských učiteľoch, ale o slovenskom národe nie, hoci tiež žiadal subvenciu pre Maticu slovenskú, ktorá má nárok na existenciu, lebo je to vedecký ústav s knižnicou a muzeálnymi zbierkami.²³ Obraňoval Maticu slovenskú proti rôznym nárazkám tým, že bola povolená a potvrdená panovníkom.

Rokovanie sa neskončilo prejavom Paulinyho-Tótha, lebo znova sa prihlásil minister Eötvös a vyslovil súhlas s Jókaiho prejavom, že majú sa podporovať vedecké ústavy, ktorých hlavným cieľom je veda, nech už je pestovaná v reči maďarskej, nemeckej alebo rumunskej.

Neobyčajne ostrý prejav mal v tejto súvislosti posl. Lad. Kvassay, ktorý spomínal, že Matica vznikla r. 1861, keď uhorský snem bol rozpustený, župné dvorany zatvorené a keď rakúska politika usilovala sa Uhorsko zatiahnuť do ríšskej rady viedenskej a obracala sa pritom k národnostiam a keď Slováci šli do Viedne žiadať zavedenie Februárového patentu a Moyses dostal za svoje zásluhy tajné radcovstvo. Matica slovenská, dôvodil Kvassay, nie je síce kasíno, ale v každom prípade politický klub, v ktorom — aspoň podľa doterajších skúseností — štvie sa proti Maďarom. V tomto ústave objavili takú reč, ktorej ľud náš nerozumie, a prekrúcajú tu históriu. Pauliny-Tóth hneď reagoval na Kvassayho prejav a vyzýval ministra vnútra, aby ho žaloval a dal vyšetrovať všetkých tých vl. komisárov, ktorí boli prítomní na schôdkach Matice slovenskej a dovolili tam rokovať o politických veciach. Výsledkom týchto prejavov bolo len prijatie Jókaiho návrhu, aby sa podporovali vedecké ústavy, pokiaľ sledujú uhorský záujem.²⁴

Po niekoľkých menších snemových akciách prekvapil Pauliny-Tóth uhorský snem dvoma návrhmi na riešenie dopravných problémov v Uhorsku. Návrh prvý bol lokálneho významu, kým návrh druhý, predložený snemu r. 1871, bol rozsiahly a týkal sa riešenia premávkového problému uhorského s hľadiska európskeho. Pauliny-Tóth, zdá sa, mal živý vzťah práve k tomuto problému, ktorý bol v jeho časoch a práve v čas jeho poslancovania v Uhorsku neobyčajne aktuálny. Paulinyho-Tótha nezaujal tento problém azda len teoreticky, ale všimol si ho s hľadiska praktického a slovensko-národného, a kde mohol, pôsobil tak, aby sa pri stavbách železničných na slovenskom území uplatňovali i v podrobnostiach záujmy slovenské. Možno

²² Denník snemu v sv. VI., str. 246 a n. Táto rušná výmena náhľadov bola dňa 2. marca 1870.

²³ Tamže. Žiadosť o podporu pre Maticu slovenskú bola predložená už 18. februára 1870.

²⁴ Tamže, str. 249.

len ľutovať, že Pauliny-Tóth dostával sa k týmto problémom, ako aj k hospodárskym problémom na konci svojho života, ktorý prežíval v znamení pozoruhodnej aktivity, vznikajúcej a živenej potrebami národnými. Pauliny-Tóth bol priekopníkom zámerného usilovania o také vedenie národného života slovenského, ktoré sa nemalo uspokojovať len lipnutím na neuskutočňovaných programových požiadavkách, ale budovaním reálnych hospodárskych základní mal zaistiť slovenskému národnému kolektívu prajné podmienky vývinu do budúcnosti, ktorá v tomto čase nebola ešte, tak sa zdalo, nebezpečne ohrozená vo svojich koreňoch.

II.

Slovenský návrh na riešenie dopravných problémov v podunajskej oblasti.

Rakúsko-uhorským vyrovnaním z r. 1867 dostala sa správa vecí verejnej dopravy a hospodárstva Uhorska výhradne do právomoci uhorského ministerstva dopravy a hospodárstva. V tomto čase stav Uhorska s finančnej a hospodárskej stránky po práve prekonanom období s následkami tuhého absolutistického režimu, majúceho za cieľ potrestať Maďarov za ich počínanie a postup v r. 1848—49 a súčasne donútiť ich k inakšiemu riešeniu štátoprávneho pomeru Uhorska, než na akom napokon r. 1867 sa dohodli Maďari s panovníkom, bol veľmi úbohý. Najmä verejná doprava trpela veľkými a základnými nedostatkami. Dobrých ciest bolo veľmi málo a ešte menej bolo železníc, hoci v iných okolitých krajinách dopravná sieť železničná v tom čase sa už rýchlo vybuďovala, aby mohla slúžiť potrebám stále sa zvyšujúceho hospodárskeho ruchu.

Dopravné plánovanie za obdobia absolutizmu malo v ríši Habsburgovcov za cieľ sústrediť hlavné cestné i železničné spojenia vo Viedni a tak pripútať k nej jednotlivé krajiny centralistickou politikou, úplne proti duchu plánov, ktoré Maďari vypracovali ešte na počiatku roku 1848, keď dosiahli samostatnosť v rámci rakúskej ríše. Maďarské dopravné plánovanie malo na zreteli ako hlavné dopravné stredisko Buda-Pešť, mestá, ktoré vtedy ešte nesplynuli v jeden celok, ale mali skutočne centrálnu polohu, ktorých význam vzhľadom na Uhorsko sa zvyšoval aj priaznivými zemepisnými okolnosťami. Dopravné plánovanie, ktoré je spojené s menom veľkého hospodárskeho reformátora maďarského, gr. Št. Széchenyiho — vlastné plány vypracovali jeho blízki spolupracovníci tak, že popri využití všetkých priaznivých podmienok dopravno-zemepisných chceli cesty a železnice využiť aj na pripútanie nemaďarských národností k ústrednému etniku maďarskému s konečným cieľom maďarizovať — nemohly sa uskutočniť jednak pre revnivosť Széchenyiho s Kosuthom, jednak pre nastávajúce udalosti, ktoré vrhly Maďarov do

beznádejného boja nielen proti Habsburgovcom, ale i proti nemaďarským národnostiam v Uhorsku. Smernice, dané tzv. plánom Széchenyiho pre dopravné plánovanie v Uhorsku práve pre okolnosť, že súhlasily s priaznivými zemepisnými pomermi, zostali platné pre všetky podobné plánovania neskoršie pri tom všetkom, že za absolutizmu snahy Viedne v mnohom ohľade pri určovaní nových dopravných smerov boli protichodné a protismerné. S národnostného hľadiska viedenské plány, najmä nám Slovákovi, priaznivejšie riešili dopravný problém Uhorska. V smysle viedenského plánovania vznikla napr. Košicko-bohumínska železnica, ktorá mohla byť časťou chrbtovej kosti premávkovej siete slovenského územia, ktoré by bolo bývalo užšie spojené s oblasťami, so stránky etnickej príbuznými so slovenskou oblasťou.

V Uhorsku uvažovali o dopravnom plánovaní znova pred rakúsko-uhorským vyrovnaním v čas tzv. provizória a pozoruhodné boli dva pamätne spisy Krajinského uhorského hospodárskeho spolku, v ktorom mali význačný zástoj najmä maďarskí veľkostatkári s mimoriadnym záujmom na riešení (a odstránení) neutešených dopravných pomerov z príčin výhodnejšieho speňaženia poľnohospodárskych výrobkov.²⁵ Spomínané pamätne spisy nenechávaly bez zreteľa ani hľadisko svetovej dopravy a navrhovaly také dopravné smery, ktoré by sa staly doplnkom svetových dopravných ciest, prebiehajúcich alebo majúcich prebiehať cez uhorské územie.

S hľadiska slovenského v súvislosti s požiadavkami týchto pamätných spisov treba uviesť, že dve z navrhovaných tzv. hlavných tratí mali viesť územím slovenským, a to severná železnica z Pešti cez Miškovec na Košice a v ďalšom pokračovaní cez hrebeň Karpát do Poľska, kde sa mala spojiť s jestvujúcou hlavnou železnicou, prebiehajúcou od západu na východ; severozápadná hlavná železnica mala mať východisko tiež v Pešti a

²⁵ Obsírne a kriticky, ale s hľadiska slovenských národných záujmov nepochybne zaoberal sa týmito pamätnými spismi maďarský štatistik János Hunfalvy v reči, ktorú prehovoril pri prevzatí členstva v Maďarskej akadémii 19. novembra 1866. Táto reč je uverejnená v Történeti értekezések, sv. I., č. 1., pod titulom Hazánk közlekedési eszközairól. Bp. 1867, str. 1. a n. Na železničné problémy Uhorska v tomto čase prehľadne upozorňuje s maďarskej strany najmä A. Gratz v diele A dualizmus kora, sv. I., str. 225 a n., uvádzajúc, že uhorské železnice prepravovali r. 1866, keď bolo v Uhorsku len 933 km železníc súkromných, 3/4 mil. ľudí, Gratz priznáva, že pri stavbách železníc podnikatelia či zakladatelia ľahkomyselne zaobchádzali s peniazmi akcionárov, takže na vlastnú stavbu často nezostalo z upísaného akciového kapitálu nič, alebo len veľmi málo. — Podobne píše i Gyula Szekfű v Magyar történet, sv. VIII., str. 304 a n., dodávajúc, že stavba železníc v Uhorsku bola veľkým lákadlom pre stredných a veľkých statkárov, aby ich odtiahlo kapitalistické podnikanie železničné od nevýnosného poľnohospodárstva, pričom rozhodujúca bola nádej na veľké zisky a na priblíženie ich majetkov k trhom s pomocou železníc. Títo statkári nemali peňazi, ale predsa podporovali svojím vplyvom cudzích podnikateľov tým, že vláda poskytovala úroky podnikateľským spoločnostiam na kapitál, vložený do stavby železníc.

mala mať smer na Parkan a odtiaľ viesť údolím Hrona do oblasti banských miest a ďalej ku Košicko-bohumínskej železnici. Kým prvý pamätný spis zmienenej hospodárskej organizácie uhorskej z r. 1862 bol len rámcový, druhý pamätný spis z r. 1865 už podrobnejšie rozviedol dopravné plánovanie a okrem všeobecných zásad a nezakrývaného zdôrazňovania zvláštneho významu Uhorska pre európsku dopravnú politiku a svetové hospodárstvo zaujímala stanovisko aj k praktickému riešeniu navrhovaných dopravných požiadaviek i so zreteľom na dané finančné možnosti súkromného a iného kapitálu, ktorý mohol pri rozsiahlych investičných prácach dopravných prichádzať do úvahy. Neskôrší min. predseda uhorský M. Lónyay, ktorý mal zpomedať všetkých vtedajších uhorských politikov zvláštny záujem na budovaní železníc, keď kritizoval rakúsky dopravný plán z r. 1864, ostro sa vyslovil proti zaradeniu niektorých tam navrhovaných tratí medzi prvotriedne trate. Košicko-bohumínsku trať, hoci uznával jej dôležitosť, zaradil Lónyay do kategórie druhoradých tratí a vyzdvihoval naproti tomu prvotriednosť tratí Pešť—Košice—Tarnow a Parkan (Ostrihom)—Bohumín.²⁶

Okrem prvo- a druhoradých tratí navrhovala sa ešte sieť tratí treťoradých, ktorých stavba a udržovanie boli by vyžadovaly čo najmenších nákladov.

Význačný štatistik uhorský J. Hunfalvy, zaoberajúc sa dopravným plánovaním, ako bolo uverejnené a požadované zmienenými pamätnými spismi, vyslovil sa tiež pre Budapešť ako hlavné stredisko dopravné v Uhorsku, ale vyzdvihoval pritom aj dôležitosť vodných ciest v Uhorsku a potrebnosť uhorským pomerom primerane uspošobenej tarifnej politiky, ktorá mala umožňovať na svetovom trhu hladké speňaženie hospodárskych produktov Uhorska s výhodnými podmienkami. Hunfalvy vstříhal pred prílišným zdôrazňovaním svetoobchodnej polohy Uhorska (ktorú nepovažoval za zvlášť výhodnú), i pred zimničným budovateľským ruchom v dopravnej oblasti. Nepovažoval plánovanú trať Parkan—Banská Bystrica—Sučany—Bohumín v jej pohronskej časti za zvlášť dôležitú, keďže predpokladal, že spojenie Pešti s Pruskom mohlo by prinášať osôb iba Prusku, kým Pešti a Uhorsku iba škodu. Jedine okolnosť, že táto železnica mala spojiť územie slovenské, ktoré v budúcnosti mohlo sa stať priemyselným, odôvodňovalo podľa Hunfalvyho jej stavbu. Hunfalvy súhlasil s významom tejto železnice s hľadiska národnostného, podľa dôvodu, uvádzaného aj pamätnými spismi, t. j., že by bola sblížovala slovenské kraje s maďarskými a pôsobila v prospech maďarizácie. Príznačné pre vtedajšie pomery bolo ďalšie dôvodenie Hunfalvyho, pochádzajúceho zo Spiša, že je zbytočné stavať v štyroch dolinách slovenských (v doline Váhu, Nitry, Hrona a Ipľa) železnice, z kto-

²⁶ V Budapešti Szemle, sv. III. (1865), pod názvom Az orsz. magyar gazdasági egyesület két emlékirata és hazánk vasúti kérdése, str. 246 a n.

rých považskú považoval za najmenej potrebnú, pretože na Morave jestvovala už železnica Ferdinandova, súběžná s dolinou Váhu. Banskú Bystricu označil Hunfalvy za najsúcejšie dopravné stredisko. Za výhodnejšiu považoval Hunfalvy dopravnú linaj, ktorá by bola spájovala banský kraj gemerský s Bohumínom cez B. Bystricu a Sučany. Ako vidieť, v týchto časoch všetky železničné plány v Uhorsku počítali so smerom cez B. Bystricu, ktorým smerom sa uskutočnilo železničné spojenie až nedávno, predovšetkým preto, že viesť týmto horským krajom železnice bolo by si vyžiadalo nesmiernych nákladov, ktoré v čase, keď sa počítalo pri stavbách železníc predovšetkým s účasťou súkromného kapitálu a s určitým jej výnosom (zúročenie), nebolo možno ľahko získať.

Dopravné plánovanie uhorské vynechalo zo železníc, navrhovaných viedenskou vládou, napr. aj železnice Púchov—H. Lídeč—Valašské Meziříčí a Filakovo—Brezno nad Hr. Keď r. 1866 uverejnili v Rakúsku súkromný návrh na dopravné smery železničné a medziiným uvádzala sa v ňom potrebnosť stavby trate z Bratislavy cez Trnavu, Zvolen, Brezno n. Hr. cez Hrabušice do Košíc a stavba trate z Brna cez Trenčín, Kremnicu do Zvolena (spomíname len tie, ktoré sa týkali slovenského územia) ako hlavných tratí ríšskych, majúcich smer transverzálny, Hunfalvy zaujal odmietavé stanovisko aj k tomuto plánu hlavne preto, že navrhované železnice väčšinou vyháľaly Pešti.

Náročky sme uviedli obsirnejšie návrhy o dopravnom plánovaní v Uhorsku pred rakúsko-uhorským vyrovnaním, aby tým lepšie vynikla snaha Maďarov po tomto vyrovnaní za každú cenu, i za cenu veľkých chýb a zbytočne ťažkých finančných obetí, ktoré poškodily štátne záujmy a osožily predovšetkým podnikateľom a osobám, vládnym kruhom blízko stojacim, náročky budovať železničnú sieť, nevyhovujúcu úplne daným potrebám. Slovenský podiel na tomto plánovaní nemohol byť nijaký, keďže Slováci po r. 1867, a najmä po r. 1868, nemajú potrebného zastúpenia v sneme, nemohli ani rozhodovať o dôležitých dopravných otázkach, ktoré sa týkali budúcnosti obyvateľstva slovenského územia, najmä v súvislosti so stavbou Košicko-bohumínskej železnice, ktorá mala spájať celé slovenské severné Uhorsko a mať vplyv i na rozvinutie hospodárskeho ruchu. Išlo najmä o využitkovanie rudného bohatstva východoslovenského v súvislosti s uhoľným revírom ostravským. Zveličené nádeje zodpovedných uhorských štátnikov v súvisi s budovaním železníc s pomocou cudzieho kapitálu spôsobily len škody a neprinášaly trvalého zisku ani tým, ktorí v čas budovania týchto železníc, napospol súkromným kapitálom, vedeli uspokojiť bez ohľadu na budúce finančné pomery štátu predovšetkým svoje záujmy hmotné.

Uhorský snem odhlasoval r. 1867 zákonný čl. XIII., podľa ustanovení ktorého zabezpečovalo sa úverovými operáciami ob-

starať 60 mil. zlatých v striebre na stavbu železníc. O niečo neskoršie, ale ešte v tomže roku, zák. čl. XLIX. bola povolená stavba rôznych železníc v celom Uhorsku, medzi inými aj stavba železnice, ktorá mala spojiť Pešť cez Hatvan so strediskom kamenouhoľného revíru v Šalgotariáne a odtiaľ cez Lučenec na Banskú Bystricu a cez horský hrebeň Turiec so Sučanmi, kde sa mala táto železnica pripojiť ku Košicko-bohumínskej železnici. Proti tomuto plánu krátko pred jeho uskutočnením vyskytly sa vážne námietky, ktoré sa najviac dotýkali úseku Zvolen—Banská Bystrica—Piarg.²⁷ Uhorská vláda požiadala preto osobitným návrhom zákona snem o novelizáciu zák. čl. XLIX. z r. 1868, navrhujúc zmeniť smer železnice Pešť—Bohumín tak, aby viedla nie cez B. Bystricu, ale od Zvolena cez Jalnú na Kremnicu a odtiaľ na sever do Vrútok.²⁸ Zmena smeru tejto železnice, ktorá mala slúžiť predovšetkým potrebám vývozu uhorského obilia do Pruska, v úseku Zvolen—B. Bystrica—Vrútky odôvodňovala sa zreteľmi technickými a premávkovými. Ministerstvo dopravy sľubovalo však vybudovať zo Zvolena miestnu železnicu do B. Bystrice, ktorá sa mala predĺžiť z B. Bystrice až do Brezna n. Hr. a odtiaľ neskoršie až do Tisovca. Pri rokovaní o zmene zák. čl. XLIX. z r. 1868 prihlásil sa 30. mája 1870 k slovu slovenský poslanec V. Pauliny-Tóth, ktorý sa vyslovil proti zmene zákona a obsírne odôvodňoval výhody pôvodného smeru cez Banskú Bystricu, vyvracajúc súčasne námietky ministerstva dopravy. Ministerstvo uvádzalo, že zmena smeru je potrebná pre nepriaznivé pomery terénne (železničná trať, vedená cez B. Bystricu, bola by si žiadala veľké stúpanie), príliš veľké náklady stavebné, nevýhodné podnebné pomery a pre škody, ktoré by spôsobila trať takto

²⁷ Márkus: Corpus iuris Hungarici, sv. so zákonmi z r. 1836—1868, str. 501. Bp. 1896.

²⁸ Navrhovaná železnica Pešť—Bohumín bola už v tomto roku v úseku Pešť—Hatvan—Šalgotarián hotová. Tento úsek vybudovali hlavne pre využitie uhoľného bohatstva šalgotariánskej uhoľnej paňvy a stavitelia počítali s možnosťou veľkého odbytu uhlia z tohto revíru v hlavnom meste Uhorska. Keď sa vo svojich predpokladoch sklamali, musel štát spoločnosť ratovať a napokon železnicu odkúpiť. To sa stalo zák. čl. XLIX. z r. 1868. Keď sa rokovalo v uhorskom sneme o stavbe železníc v druhej polovici r. 1866, napísaly Pešťbudínske vedomosti (č. 94) niekoľko výstižných viet o železničnej otázke uhorskej k slovenskému územiu: V novšej dobe stavajú sa na všetky strany železnice, regulujú sa vody, zakladajú sa fabriky, otvárajú sa všetky možné pramene zárobku a výživy, prostriedky ľahkej, lacnej a skoršej premávky. Srdce sa teší človeku nad tým pokrokom krajiny a nad tými poriadkami štátu, že na takého podujatie vynakladá štát státisíce a milióny. Ale čože, keď zem slovenská a národ slovenský z toho dosiaľ nemá žiadnej výhody a úžitku. Železnice nashvľá vyháňajú sa slovenským krajom, a keď na iných krajoch všelijaké fabriky pyšne vypínajú svoje komíny a po železničiach tiež s fabrikami iných susedných krajín lacno, chytro a isto zaplavujú všetko pole, na ktorom priemysel slovenského národu speňažovať sa zvykli, upadá na všetky strany a všetkého druhu priemysel slovenský, lebo proti železničiam a fabrikám ani spolčovanie sa nepomáha.

vedená pre krajinské poľnohospodárstvo.²⁹ Pauliny-Tóth upozorňoval na to, že nový smer cez Jalnú nebude výhodnejší od smeru cez B. Bystricu, nakoľko stúpanie trate v obidvoch smeroch bolo by bývalo rovnaké. Do úvahy mohla prísť i úspora pri dĺžke trate, ale i tu dôvodil Pauliny-Tóth, že obidva smery mohli by byť rovnako dlhé.³⁰ Pre zmenu smeru sa dôvodilo aj tým, že Kremnica, vtedy hlavné banské mesto, dožívajúce už svoj zlatý vek, mohlo by byť ohrozené vo svojom ďalšom vývine. Nová železnica podľa navrhovanej zmeny mala mať na území Kremnice dve stanice: jednu na Piargach a druhú pod mestom na tzv. Rennwiese, kde je približne dnešná stanica. Pauliny-Tóth chcel viesť novú trať z Banskej Bystrice okolo Laskomeru na Riečky a Kordíky, ale pritom neuvážil, že v týchto miestach kladie príroda veľmi vážne a ťažko prekonateľné prekážky vedeniu železničnej trate, ktorá by sa nebola obišla najmä bez nákladných stavieb jaskových a viaduktov. Dôvod, že Banská Bystrica nemala byť obídená pri stavbe tejto medzinárodne dôležitej trate len preto, že druhým smerom preprava obilia by bola bývala lacnejšia, bol hodен povšimnutia, najmä keď sa uvážilo, že pohronskou železnicou bola by sa priblížila aj priemyselná oblasť stredoslovenská k tejto železnici, ktorou sa mohlo priväzať najmä potrebné uhlie pre potreby železiarskeho priemyslu gemerského i pohronského z uhoľných paniev kraja ostravského a hornoslieskeho.

Pauliny-Tóthovi odpovedal na druhý deň štátny tajomník ministerstva dopravy E. Hollán.³¹ Najprv vyvracal obviňovania, že ministerstvo začalo stavať železnicu Zvolen—Vrútky nie podľa zákonom určeného smeru, ale už podľa smeru, ktorý iba žiadalo uzákoniť, načo obsírnejšie sa zaoberal príčinami, ktoré viedly ministerstvo dopravy k tomu, aby nestavalo trať cez B. Bystricu. Pred začatím stavby trate Zvolen—Vrútky dalo ministerstvo preštudovať niekoľko možností najvýhodnej-

²⁹ O zmene zák. čl. XLIX. z r. 1868 rokoval uhorský snem koncom mája 1870. Zmienému zákonu predchádzal zák. čl. XIII. z r. 1868, ktorým povolil snem uhorskej vláde na stavbu železníc a vodných ciest 60 mil. zl. v striebre (tzv. Mikóv dopravný plán). Zák. čl. XLIX. z r. 1868 dával vláde tiež splnomocnenie dať 1/3 stavebných nákladov, potrebných na stavbu železníc, spájajúcich banské gemerské kraje, v prípade, ak podnikatelia majú už vopred, pred začatím stavby, zaistený kapitál vo výške 2/3 úhrnného stavebného nákladu. Poskytnutie tejto stavebnej subvencie viazalo sa na podmienku, že takto vybudované železničné podniky zaviazu sa uhradiť štátu v prípade výnosnosti podniku časť poskytnutej subvencie. Zákonným článkom XXXV. z r. 1870 bol zákonný článok LXIX. z r. 1868 novelizovaný v tom smysle, aby po opustení pôvodného smeru tzv. severnej železnice cez Banskú Bystricu bolo toto mesto spojené s hlavnou traťou Lučenec—Zvolen—Vrútky vedľajšou železnicou zo Zvolena do B. Bystrice.

³⁰ Prejav Paulinyho-Tótha uverejnily Národné noviny, roč. I., č. 37 a 38. Okrem toho tento prejav v maďarskom znení možno nájsť v denníku uhorskej snemovne: Az 1869-dik évi április 20-dikára hirdetett országygyűlés képviselőházának naplója, 8. sv., str. 295 n. Bp. 1870.

³¹ Tento prejav vid' v cit. denníku snemu, str. 302 n.

šieho železničného spojenia doliny Hrona s dolinou Váhu. Spojeniu oboch dolín bol v ceste mohutný horský hrebeň. Viest cestu z B. Bystrice pod sedlo štúrecké do Ružomberka ukázalo sa technicky veľmi ťažké a finančne veľmi nákladné, preto sa odhládlo od neho. Smer cez Piargy do H. Štubne bol tiež nevýhodný, a preto sa uvažovalo o smere cez Kremnicu a Piargy na Štubnianske Teplice. Pre stavbu sa zvolil tento tretí smer, pri ktorom sa ukazovala potreba prekonať výškový rozdiel o 181 m. menší ako pri druhom pláne. Zmenu zákona napokon snem prijal po rušnej debате s dodatkom, že súčasne so stavbou trate Zvolen—Kremnica—Vrútky vybuduje sa aj trať Zvolen—Banská Bystrica, a to na štátne trovy, aby železiarsky priemysel na Pohroní mohol byť zásobovaný potrebným uhlím.³²

V čase, keď sa už zjavovali následky nepremyslenej zakladateľskej a budovateľskej horúčky železničnej v podobe rôznych škandálov, zasiahol znova do dopravného plánovania jediný vtedajší slovenský poslanec uhorského snemu V. Pauliny-Tóth. Hoci pred týmto vystúpením Pauliny-Tóth podstatne nezasiahol iniciatívne do zákonodarnej činnosti, brániac iba národné záujmy slovenské, využil rozpravu o zákone o úprave v priemyselnom podnikaní v druhej polovici novembra 1871 k tomu, že 23. nov. 1871 podal snemu súbor 8 návrhov zákonov, medzi ktorými na prvom mieste bol návrh zákona o stavbe nových železničných tratí v Uhorsku. Vo svojom prejave, ktorým odporúčal svoj návrh, Pauliny-Tóth spomínal najmä dôvody, ktoré ho prinútili, aby snemovni podal svoje návrhy zákonov. Uvádzal, že v poslednom čase postavilo sa v Uhorsku mnoho železníc, pri stavbe ktorých nevyužili sa však všeobecne výhodné podmienky geografické, ale zväčša len rodinné záujmy.³³ Je zaujímavé, že vo svojom snemovom prejave použil Pauliny-Tóth práve takých myšlienkových zvrátov, aké užívali niektorí Maďari, keď chceli presvedčovať, že Uhorsko je stredobodom svetovej hospodárskej politiky. „Nepoložili sme základy k takým železniciam, — hovoril, — ktoré napomáhaly by skutočnému rozkvetu domáceho priemyslu, ktoré by pozdvihly našu vlasť na ohnište európsko-medzinárodného obchodu a roz-

³² Ide o zák. čl. XXXV. z r. 1870.

³³ Paulinyho-Tótha prejav pri podaní týchto návrhov uverejnil Nárrodné noviny v slovenskom znení v III. roč., č. 17, 18, 23, 27—29, 31, 32, 35, 38, 47, 49, 51, 56. Obširne odôvodnenie návrhov zákonov Paulinyho-Tótha nebolo uverejnené celé, lebo medzitým bol snem rozpustený a celá vec stratila svoju aktualitu. Slovenský text návrhov zákonov, podaných Pauliny-Tóthom, vyšlo aj osobitne v brošúre pod názvom Osem návrhov zákona, ktoré predložil 23. IX. 1871 uh. snemovni V. Pauliny-Tóth. Sostavil A. Červenák. Soš. 1. (Text nedokončený.) Vo volebnom zápase, v ktorom sa zúčastnili r. 1872 aj Slováci, nebolo v novinách, ktoré boli hlavnou tribúnou Slovákov, miesta pre dokončenie uverejňovania zmieného odôvodnenia. Maďarský text reči Paulinyho-Tótha, úplný, vid' v cit. snemovej zápisnici z 23. novembra 1871. Texty návrhov zákonov (maďarské) vid' v prílohe k zápisnici snemu Irományok, sv. XI., 409 a n.

siahlejšieho obchodu s východom.“ Vyčítaval, že pri doterajšom budovaní železníc v Uhorsku bral sa často ohľad iba na rôzne vrstvy obyvateľstva, a nie na celok, a aby nemohli ho obviňovať z poburovania proti Maďarom, skromne uviedol, používajúc príklad zo Sedmohradska, že často uplatňovali sa pri stavbách železníc zretele protinárodnostné. Nie je bez zaujímavosti záver prejavu Paulinyho-Tótha, v ktorom užil slová, ktoré i dnes sú pôsobivé svojou skromnosťou a svedčia pritom už o predtuchách, že národnostiam v Uhorsku bude údelom mlčanie a nečinné prizieranie sa na udalosti.

Snemovňa prijala Pauliny-Tóthom podané návrhy a podľa zvyklostí oznámil predseda snemu Sommsich, že návrhy sa vytlačia a dajú sa potom na denný poriadok.³⁴

Čo obsahoval slovenský — smieme ho azda právom tak nazvať — dopravný plán, osnovaný pred 70 rokmi slovenským politikom a spisovateľom V. Pauliny-Tóthom?

V prvom svojom § uvádza návrh, že zemepisná poloha Uhorska robí potrebným, aby krajiny koruny sv. Štefana staly sa prirodzeným uzlovým sväzom medzinárodného obchodu Európy a Európy s Východom. Aby z takéhoto sväzu vyplývajúce veľké výhody staly sa prístupnými krajine, má sa ustanoviť stavba tomuto obchodu slúžiacich železníc a rozprestrieť v krajine národohospodársky rozvrhnutá železničná sieť.

V druhom § uvádza návrh, že v prvom § uvedenom cieľom má sa vystavať železnica uhorsko-jadranská, ktorá prevezme obchod zahraničia so Stredomorím, v Bohumíne sa schodiaci, a vedúc ho na Trenčín, Nitru, Komárno, Pápu, Záhreb, oddá ho uhorsko-chorvátskemu prímoriu. Železnica uhorsko-carhradsko-solúnska, ktorá, idúc jedným svojím smerom od Bohumína nadol na Zvolen, Balažské Darmoty, Pešť, Nový Sad a Belehrad, pripojí sa na turecko-carhradskú a solúnsku železnicu a tým získa bezprostredný obchod severného zahraničia s veľtržiskami juhovýchodnej Európy: Carhradom a Solúnom. Pri Bodoni (v župe Hevešskej) odbočí z tejto veľdráhy druhá trať na Levice—Nitru—Vrbové do Hodonína, sprostredkujúca obchod severozápadných krajín s menovanými už veľtržiskami Bospora a gréckeho archipelagu. Železnica černomorsko-uhorsko-jadranská pripojením sa na železnicu sedmohradsko-rumunskú svojou odbočkou na Sibíň—Hátszeg—Bokšán—Veľký Bečkerek—Nový Sad—Mitrovica—Požegu—Sisek a Karlovice bude slúžiť obchodu juhozápadnej Európy na Čiernom mori cestou uhorsko-chorvátskeho Jadranu. Veľkoobchodná čiara odesko-uhorsko-frankfurtská spojením železničnej čiary Jassy—Kišinev mala viesť cez Sedmohradsko na Miškovec, Jelšavu, Kremnicu, Opátovce a Skalicu do Hodonína. Železnica z Kijeva cez Uhor-

³⁴ Po podaní návrhov zákonov oznámil predseda snemu Sommsich, že ich dá vytlačiť a potom že prídu na denný poriadok. K tomu však nedošlo, lebo snem bol rozpustený. Vid' Nárrodné noviny roč. II., č. 141.

sko do Štrasbourgu mala na uhorskom území doplňujúcu železnicu Považím na Trnavu, Novú Baňu, Banskú Bystricu, Spišský Štvrtok, Bardejov a cez Dukelský priesmyk do Poľska.

Pauliny-Tóth odôvodňoval svoj návrh na riešenie dopravných pomerov v Uhorsku veľkými zmenami, ktoré sa staly počiatkom druhej polovice 19. storočia v západnej Európe, kde sa rozvinula netušenou mierou najmä vedecká vzdelanosť, zdokonalil sa priemysel a jeho účinok na výrobu tovarov so stránky ich rozmanitosti a mnohosti. Spotreba surovín, dovážaných z odľahlých krajov, a rozvoz hotových výrobkov, ktoré v kraji výroby nemožno vo väčšom množstve spotrebovať, boli ďalšími dôvodmi, ktorými podopieral Pauliny-Tóth svoj plán. Okrem sústredovania väčšieho počtu obyvateľov do výrobných stredísk mal Pauliny-Tóth na zreteli aj úlohu, akú by mohlo hrať Uhorsko pri hospodárskych stykoch priemyselnej západnej Európy s poľnohospodárskym jej Východom, a vyslovil presvedčenie, že Uhorsko má pritom netušenú dôležitosť, podmienenú požiadavkami veľkoobchodu, totiž možnosti rýchlejšej, lacnej, nepretržitej, prekážkami poveternostnými a inými nehatenej dopravy. Uhorsko — dôvodil Pauliny-Tóth ďalej — môže zaviesť výhodnejšiu tranzitnú premávku západovýchodnú v priaznivejších okolnostiach ako Švajčiarsko alebo Taliansko, ktoré štáty majú mocné prekážky vo svojom ťažko prekonateľnom horskom teréne (Švajčiarsko), i keď prípadné spoje umožňujú styk s morom (Taliansko). Uhorsko má naproti tomu naskrz priaznivé prirodzené pomery, ktoré bez zvláštnych finančných obetí a bez námah vyhovujú všetkým podmienkam svetoobchodu.

Pri podrobnejšom rozvedení výhodnosti dopravnej polohy Uhorska s hľadiska jeho hospodárskeho rozkvetu uvádzal Pauliny-Tóth, že na základni tejto priaznivej zemepisnej polohy, zdôraznenej dôležitými prirodzenými cestami, mohlo by Uhorsko dodávať pri priaznivo vybavenej železničnej sieti západnej Európe prebytky svojej poľnohospodárskej výroby a nerastného bohatstva, ktoré by cudzina nemusela často obstarávať z ďalekého zámoria alebo z krajín, východnejšie od Uhorska položených (Rusko). Dovozy koloniálnych výrobkov tiež by sa nemusel diať cez Anglicko, ale priamo prostredníctvom prístavov oveľa bližšieho Jadranu. Uhorsko by mohlo sprostredkovať i výmenu tovarov medzi Západom a Východom, ktoré Východ dostáva s veľkou okľukou práve pre nedostatok suchozemských dopravných ciest. Ďalej mohlo by si Uhorsko vybudovať aj priemysel, podobný západoeurópskemu, a zásobovať jeho výrobkami okolité krajiny, na priemysel ešte úplne alebo zčasti chudobné. Vybúdením dobre plánovanej železničnej siete mohol by aj rakúsky priemysel, dodávajúci svoje výrobky na Západ, bez zbytočnej okľuky dodávať Východu a tak priamo zásobovať tieto kraje. Podobne i niektoré zámorské suroviny, potrebné pre rakúsky priemysel textilný, nemusely by sa do-

vážať cez západoeurópske prístavy, ale cez Jadran a Uhorsko. Tu mal Pauliny na zreteli už aj výhody, ktoré pre Jadran mal prinášať len nedávno otvorený Suezský prieplyv, umožňujúci svetový obchod euroázijský viesť cez Stredozemné more. Na príklade Švajčiarska, krajiny bez mora, s horskými hrebeňmi, pre smer severojužný veľmi nevýhodnými, ukazoval potom Pauliny-Tóth, ako možno včasným investičným zásahom získať veľké výhody pre krajinu ináč chudobnú postavením takých dopravných ciest, ktoré sú výhodné s hľadiska európskej premávky.

Pri odôvodňovaní troch hlavných dopravných smerov zo severnej Európy cez Komárno po Jadran, zo severozápadu cez Pešť na Carhrad a Solún a od Čierneho mora cez Sibíň, Nový Sad po Jadran, uvádzal Pauliny k prvému smeru, ktorého jedna časť mala prechádzať slovenským územím od Žiliny na Komárno, že táto trať by sa mohla stať súčasťou dopravného smeru Stetten—Breslau—Bohumín, spájať Königsberg, Poznaň a Krakov s Jadranom, ktorého uhorský breh je tichý, a preto pre prístavný ruch výhodný, pričom bolo by možné s výhodami uvažovať aj o spojení všetkých jadranských prístavov v súvislú reťaz prístavov, odviesť námornú premávku od menej výhodného prístavu v Trieste. Táto železnica mohla by mať ďalej prednosť aj pred horskou traťou brennerskou. Pauliny-Tóth upozorňoval i na čiste lokálny význam tejto železnice pre slovenské územie, nakoľko jej považská časť mala viesť práve krajom, bohatým na mestá.

Železnica druhého smeru, z Uhorska do Carhradu a Solúna, mala podľa dôvodovej časti návrhu Paulinyho-Tótha spojiť Stralsund—Lubeck, Berlín, Dresden a Bodenbach s jednou, Hamburg a Magdeburg s druhou a Emden, Bremen, Hannover a Leipzig s tretej strany. Všetky tri dopravné smery od Bodenbachu ako spoločného uzla boli by viedly ďalej cez Prahu, Brno a Hodonín, ale nie na Viedeň, lež na Brezovú p. Br., Levice, Šahy do Bodoňa, kde by sa boly spojily so severnou vetvou železnice, spomínanej vyššie a vedúcej z Bohumína cez Žilinu, Kremnicu a Balažské Darmoty. Túto železnicu považoval Pauliny-Tóth za dôležitú najmä pre prevozný obchod a pre vlastný obchod Rakúsko-Uhorska s Tureckom. Mala výhodu vo svojej nepretržitosti a v okolnosti, že neposkytovala potrebu prekládky prepravovaných tovarov.

Pre vlastné slovenské územie mala mať táto železnica predovšetkým veľký význam pre umožnenie lepšieho využitia rudného bohatstva stredného Slovenska (hnedé uhlie, priemysel na Pohroní, štiavnické baníctvo) a prípadným umožňovaním vzniku nového priemyslu aj v Hontianskej a Novohradskej. Využitkovania lesného bohatstva pre potreby železiarskeho priemyslu na slovenskom území dotýkal sa Pauliny-Tóth v inom svojom návrhu zákona, podaného súčasne s návrhom na stavbu železníc. Pritom dôvodil, že pre tento priemysel, ktorý spotre-

boval veľké množstvo dreva, bude treba dodávať aj kamenné uhlie práve pre nedostatok dreva, ktorý zapríčiňoval aj občasné prestávky v banskom podnikaní najmä na Pohroní. Z iného prameňa vieme, že i Banská Bystrica trpela v tomto čase nedostatkom uhlia pre svoj priemysel a memorandom žiadala r. 1868 vybudovať železnicu z kremnického Piargu na Banskú Bystricu a na Horehronie, aby sa dosiahlo spojenie s Gemerom, a inú železnicu, ktorá by túto oblasť spojila s Miškovcom. Toto memorandum ostalo však bez výsledku (vo svojej časti Piarg —B. Bystrica až do r. 1940.)^{34a}

Pri dopravnom smere Odesa—Uhorsko—Frankfurt n. M. a Kijev—Uhorsko—Štrasburg uvádzal Pauliny-Tóth aj dôvody strategické. Na slovenskom území mala viesť táto železnica v súhlase s potrebami tohto smeru cez karpatský hrebeň na Miškovec a odtiaľ na Jelšavu—V. Revúcu—Muráň—Tisovec—Brezno n. Hr.—B. Bystricu—Kremnicu—Nováky—Bánovce n. B.—Nové Mesto n. V.—Starú Turú—Skalicu a v Hodoníne mala sa pripojiť na čiaru predchádzajúcu.

Napokon navrhovaná trať smeru stredné Rusko—Uhorsko—Francúzsko pri uskutočnení malo výhodu, že úseky Kijev—Przemysl a Bratislava—Viedeň boli už hotové a išlo len o dobudovanie úsekov od Dukelského priesmyku do Przemyslu a na opačnú stranu cez Bardejov—Sabinov—Levoču, (Spišský Štvrtok)—Kežmarok, (Spišský Štvrtok)—Hranovicu—Pohorelú do Brezna nad Hr., kde sa mala spojiť so železnicou odeskou a spoločne pokračovať do B. Bystrice, kde sa mala oddeliť trať na Kremnicu—Sv. Kríž—Žarnovicu—Novú Baňu—Sv. Beňadik—Nítru—Trnavu—Pezinok do Bratislavy.

Podľa Paulinyho-Tótha všetky tieto železnice, v jedno pojadé, mali použiť všetky doterajšie už jestvujúce železnice, ale vybudované z iných záujmov ako štátnych a umožniť tak jednotný, zdravý, všestranný a úplný národohospodársky rozvoj. Pritom súčasne mohla sa riešiť aj otázka soli, uhlia, železnej rudy a námorníctva, a čo hlavné, zabezpečiť bezprostredné rozvinovanie všetkých uhorských krajín bez rozdielu, pričom bolo by sa prejavilo Uhorsko ako prirodzený celok, ktorého ani jednu časť bez očividného skaličenia a zahatenia všestranného rozvoja nemožno zanedbávať.³⁵

^{34a} O tom, že železnica, vedúca z Banskej Bystrice do liptovského Považia, mala viesť pod hrebeňom Nízkych Tatier na Ružomberok, porov. i článok I. Houdka „Pošta a dopravné prostriedky v starom Ružomberku“, SMSS, roč. XXX—XXXIII, str. 82 a n., kde sa uvádza, že Ružomberok usiloval sa r. 1869, v čase, keď peštiansky parlament práve rokoval o predĺžení štátnej severnej železnice zo Zvolena na Vrútky, aby sa táto železnica končila v Ružomberku a aby viedla cez Korytnicu. Ružomberok ponúkal zadarmo i pozemky a stavebný materiál.

³⁵ Pauliny-Tóth dôvodil pre stavbu železníc cez slovenské územie i tým, že tamojší priemysel užíval len dreva, keďže doprava uhlia z ďalekých revírov pre nedostatok výhodne vedených železníc bola prídrahá. Pauliny-Tóth uvádzal:

Svoj iniciatívny návrh zákona o riešení dopravných problémov v Uhorsku doplnil Pauliny-Tóth ešte návrhom zákona, ktorým sa malo stanoviť, že na uhorských železničiach majú sa zaviesť také prepravné spôsoby, ktoré by boli podobné prepravným pomerom na belgických alebo nemeckých železničiach, ktoré už v tom čase sa prejavily ako najvýkonnejšie a najlepšie organizované.³⁶

Z ďalších šiestich návrhov zákonov, ktoré Pauliny-Tóth súčasne predložil súborne uhorskej snemovni, týkali sa riešenia dopravného problému uhorského ešte dva, majúce na zreteľi zapojenie Uhorska do svetovej námornej premávky. Nesmieme zabúdať, že práve v tomto čase bola otvorená premávka Suezským kanálom a že Pauliny-Tóth práve preto v piatom návrhu zákona navrhoval, aby sa všetky jadranské prístavy spojily železnicami a aby sa tieto prístavy uviedly do stavu, ktorý by vyhovoval potrebám námornej dopravy. Uhorská vláda mala sa dohodnúť s vládou viedenskou a vybudovať túto novú železnicu, spájajúcu všetky prístavy na dalmatínskom pobreží a v ďalšom i s jestvujúcou železnicou jadranskou, vedenou z Budapešti do Fiume.

Zretele vnútroštátnej plavby sledoval šiesty návrh zákona Paulinyho-Tótha, žiadajúci, aby Dunaj bol po celej dĺžke svojho toku splavnený v takej miere, v akej to dovoľujú jeho vodné stavy. V návrhu sa žiadalo i vybudovanie prieplyvu v dunajskej delte, ktorý by vylúčil potrebu plavby pre plavebné pomery nevhodne zanesenej delty a tak spojil Dunaj výhodnejšou a kratšou cestou s morom. V súvislosti s úpravou toku Dunaja žiadal Pauliny-Tóth, aby sa robily aj práce melioračné pri upravenom pobreží Dunaja a získané plochy zeme mali byť vylúčené z katastrov blízkych obcí a utvorené z nich nové kolónie, osadené potom obyvateľmi bez zreteľa na ich národnosť alebo náboženstvo.

Spomínané návrhy zákonov sledovali skutočne veľkolepé riešenie mnohých pálčivých problémov hospodársko-dopravne veľmi zaostalého Uhorska, ale Pauliny-Tóth neobmedzil svoj zreteľ len na dopravné a s nimi v súvisi sa vyskytnúvšie melioračné problémy, lež všimol si aj iných hospodárskych problémov Uhorska. Tento záujem vyjadril v troch návrhoch zákonov, pokona žiadal stanoviť cenu soli pre najrozličnejšie potreby. Cena daných spoločne s vyššie spomínanými. V treťom návrhu zá-

V Gemi sa potrebuje viac uhlia, ako môžu dodať slovenské lesy, takže občas stoja naše púdle a hámry v Pohronskej.

³⁶ Pauliny-Tóth týmto svojím návrhom ukázal sa človekom veľmi rozhladeným a všimajúcim si udalosti, ktoré sa odohrávaly i mimo Uhorska. Pozorovateľom vtedajších západoeurópskych udalostí, najmä vo vzťahu Francúzska k Nemecku, nebola neznáma príčina vojenského úspechu Pruska nad Francúzskom. Vedelo sa, že rýchla a preto úspešná mobilizácia Pruska mohla sa uskutočniť len na veľmi dobrých železničiach, ktorých smerovanie vyhovovalo strategickým zámerom Pruska.

soli bola vysoká a zaťažovala i drobné hospodárstva roľnícke.³⁷ Štvrtý návrh zákona žiadal zdokonalenie jestvujúcich štátnych železniarní modernými zariadeniami, aby železiarne mohli zásobovať potrebnými výrobkami zbrojný priemysel Uhorska. Záujmy poľnohospodárstva sledoval siedmy návrh zákona, ktorým Pauliny-Tóth žiadal uskutočniť rozsiahle zavodňovanie, aby sa zvýšila poľnohospodárska produktivita v suchých oblastiach Uhorska.

Tento rozsiahly plán, skutočne sa dotýkajúci celého hospodárskeho života Uhorska, pri svojej prípadnej realizácii bol by, pravdaže, vyžadoval i mimoriadne veľkých obetí investičných. Pauliny-Tóth preto nezabúdajúc navrhnuť aj spôsob, ako by sa tieto rozsiahle investičné práce mohli finančne zaistiť. V poslednom, ôsmom návrhu zákona navrhoval totiž investičné pôžičky, pre ktoré mali byť zárukou štátne majetky a lesy, bane (i s uhoľnými banami), peštiansky reťazový most a už vybudované železnice, okrem toho mala ešte vydať vláda na úhradu investičných stavieb pokladničné poukážky a zúčtovateľné poukážky, zaťažujúce solné bane až do výšky 300 mil. zl.³⁸

Plán Paulinyho-Tótha na riešenie dopravnej siete v Uhorsku bol plánom politika, a nie inžiniera, oboznámeného so všetkými ťažkosťami, vyskytujúcimi sa pri dopravnom plánovaní i v krajinách s terénom pre stavbu železničnej siete výhodným. Nevieme, aké ciele vlastne autor návrhu sledoval, keďže bolo viac ako isté, že jeho návrh zostane v sneme i v širšej verejnosti nepovšimnutý.

Prvý raz od časov Stúrovho vystúpenia na bratislavskom poslednom stavovskom sneme r. 1847 sa stalo, že slovenský poslanec iniciatívne zasahoval do zákonodarnej činnosti štátu, v ktorom s národnostného ohľadu boli čoraz neznesiteľnejšie pomery. Hoci to priamo z návrhu Paulinyho-Tótha nevyplýva, zdá sa, že pohnútky, prečo tento plán podal jediný slovenský poslanec vtedajšieho uhorského snemu, možno nájsť jednak v hazardnom počínaní uhorských štátnikov vo veci železníc, jednak potom v politike, ktorá ani v dopravných otázkach zrejme nepriala životným potrebám a záujmom národností, ale len hlavnému mestu a úsiliu mocných magnátov, ktorým išlo o uskutočnenie takých dopravných spojení, ktoré by boli čo najvýhodnejšie pre ich hospodárske záujmy.³⁹ Slovenský poslanec,

³⁷ Pauliny-Tóth si nevšimol otázku soli len s hľadiska záujmov drobného poľnohospodárstva, ale i s hľadiska použitia veľkých zásob soli v Uhorsku pre potreby priemyslu, a hlavne pre vývoz. Navrhované medzinárodné železnice i v tomto smere mali vykonať svoje zvláštne poslanie. Pri odôvodňovaní návrhu na zníženie ceny soli prejavil Pauliny-Tóth veľmi podrobné znalosti chemické i národohospodárske.

³⁸ Všetkých osem návrhov zákonov, podaných Paulinyho-Tóthom, tvorilo celok, a preto sme sa o nich súborne zmieňovali.

³⁹ Svoje vývody o dopravnom plánovaní shrnul Pauliny-Tóth v záverečných úvahách a dodal k nim, že ministerstvu obchodu a premávky mal by snem uložiť zákonom povinnosť beh premávky na všetkých železničiach Uhorska.

pravda, nemohol s národnostného hľadiska tak jasne formulovať svoje dôvody pri podaní vlastného návrhu na riešenie dopravnej siete uhorskej, ako by to bolo vyžadovalo pomery a potreba; musel sa uspokojiť len so zdôrazňovaním potrieb takej železničnej siete, ktorá by vyhovovala skutočným potrebám viac ako plánovanie maďarské, majúce na zreteli egoistické záujmy maďarské.

I keď návrh Paulinyho-Tótha nie je nijako prepracovaný a pri podrobnejšom jeho rozbere ukázaly by sa mnohé slabiny a nedomyslenosti, jedno nemožno tomuto plánu uprieť pri všetkom jeho veľikášskom charaktere — ktorý azda bol zámerný, aby vyhovoval viac Maďarom a pritom zastrel národnostné zámer, ku ktorým výslovne priznať sa už nebolo možno v čase počínajúceho sa veľkého náporu na národnosti — že totiž obsahoval pre slovenské územie veľké výhody viac-menej transverzálnych železníc západovýchodného smeru. V tomto smere dopravný plán Paulinyho-Tótha bol premyslený a slovenským národným záujmom úplne vyhovujúci. Nakoľko bol Pauliny-Tóth prezieravý pri tomto svojom plánovaní, viac schematickom ako podrobne rozvedenom, vidieť najmä z toho, že niektoré traťové smery, vtedy — teda pred 70 rokmi — navrhnuté, uskutočnily sa rad-radom v posledných dvoch desaťročiach a časť ich čaká ešte na svoje uskutočnenie. Spomeňme len trať, spájajúcu B. Bystricu s Turcom, alebo trať z Brezna do Spiša, spojenie podjavorinského kraja a západného Slovenska so stredným Slovenskom dvoma traťami, dnes už vlastne tiež, i keď trochu inakším smerom, uskutočnenými, alebo plánovaný úsek Jelšava—V. Revúca—Muráň—Tisovec—Brezno n. Hr., dnes práve taký aktuálny, že jej uskutočnenie stalo sa neodkladným.

Okrem okolnosti, že Paulinyho-Tóthom navrhnuté železnice by priniesli veľký zisk slovenskému obyvateľstvu, v ďalšom bolo by ich uskutočnenie odpútal slovenské etnikum od maďarského inakším smerom, v tom čase s hľadiska národnej zábezpeky výhodnejším, a bolo by scelilo viac ako iné slovenské územie i v danom rámci hraníc uhorského štátu. Plán Paulinyho-Tótha na vybudovanie dopravnej siete železničnej v Uhorsku pri bližšom rozbere prezrádza, že jeho pôvodca mal na mysli nielen záujmy svojho volebného kraja a svojho volebného

ska harmonicky zladit' jednak vo vnútrozemskej, ale i vo vzťahu k zahraničnej železničnej premávke. Pre nerušený chod železníc žiadal, aby železničná správa obstarala potrebný vozňový park, aby sa preskúmali cenníky prevozu (tarify) na železničiach Nemecka a Francúzska, ktoré v tomto ohľade mohli vtedy slúžiť za vzor východným štátom. Pauliny-Tóth vyslovil očakávanie, že po vybudovaní ním navrhovaných 5 hlavných železníc Uhorsko bude v dopravnom ohľade v takom prajnom postavení, že bude môcť obstarávať nielen lacné uhlie pre svoj priemysel (ktorý by sa potom mohol zveľadiť), ale i predávať obilie s výhodnými podmienkami do cudziny. Nie menej i vývoz soli z marmarošských solných ložísk mohol výdatne rozmnožiť žriedla štátnych príjmov. Vid' článok NN, r. I., č. 95 „K otázke národnej“.

okresu Kulpínskeho, ale najmä záujmy Turca, ktorého dolnú časť s Turč. Sv. Martinom chcel urobiť významným premávkovým strediskom železničným. Dopravno-zemepisný význam Turca preráža v pláne Paulinyho-Tótha veľmi zreteľne a jeho uskutočnenie bolo by význam turčianskej kotliny zvýšilo na skutočné stredisko Slovenska, ktorým by byly prechádzaly význačné železničné trate Uhorska.

Nemusi nás pritom mýliť, že Pauliny-Tóth postavil sa vo svojom dopravnom pláne na stanovisko uhorského štátu. Národnopolitický význam tohto plánu, ktorý zostal pred časom nevyslyšaný, bol veľký. Neskoršie časy v mnohom ohľade daly mu za pravdu. Veď niektoré jeho časti v pomeroch, neobmedzovaných už záujmami maďarskými, uskutočnily sa podľa daných potrieb v prospech slovenského národného kolektíva.

Keď dnes spomínáme tento starý slovenský dopravný plán, máme na mysli predovšetkým povinnosť vyzdvihnúť kladný počin slovenského politika, ktorý jediný svoj iniciatívny zákonnodarný zásah venoval práve hospodárskemu plánovaniu, majúc na pamäti zveladenie svojho malého národa, ktorý chcel uviesť do úzkeho spojenia so svetom západným i východným na taký spôsob, aby sa jeho územie stalo krajinou podobných možností, ktoré učinily z malého Švajčiarska dnešné Švajčiarsko.

III.

Nový pokus o národnostné vyrovnanie v Uhorsku.

Na počiatku rokovaní snemu, ktorý zasadal od r. 1869 do r. 1872, dostala sa národnostná otázka, ako sme už spomínali, pri adresnej rozprave na program snemového rokovania, ale maďarská väčšina pokladala ju za vybavenú národnostným zákonom 44 z r. 1868, hoci národnostní poslanci prihovárali sa za takú novelizáciu tohto zákona, ktorou by sa bolo vyšlo v ústrety spravodlivým požiadavkám a oprávneným nárokom národností. I keď tento snemový pokus o revíziu národnostného zákona 44 nestretol sa s úspechom, niektorí politici na maďarskej i národnostnej strane nepokladali národnostný problém za definitívne riešený a pokúšali sa i naďalej priblížiť stanoviská oboch stránok. Nový podnet na verejné pretriasanie národnostného problému v Uhorsku dal spisovateľ a poslanec Móric Jókai, ktorý už počiatkom marca 1870 vo svojej parlamentnej reči, ako sme už spomínali, vyslovil sa za účinnejšiu podporu národnostných požiadaviek aspoň vo sfére kultúrnej. Jókai uverejnil počiatkom septembra 1870 výzvu k básnikom, spisovateľom a redaktorom všetkých národností Uhorska, aby sa usilovali utvoriť ligu všetkých poctivých ľudí, ktorí by za najdôležitejšiu úlohu svojho verejného účinkovania stanovili zabrániť vyhladzujúcemu a vykoreňujúcemu boju medzi rôznorečo-

vými „bratmi“ v Uhorsku.^{39a} Jókaiho výzva práve preto, že bola vyslovená človekom v uhorskom živote kultúrnom vtedy neobyčajne populárnym, mohla sa stretnúť s porozumením i u vedúcich zástupcov nemaďarských národností. Na Jókaiho výzvu je predovšetkým závažná skutočnosť, že vedúci spisovateľ maďarský, ktorý mal blízky vzťah najmä k slovenskému etniku, obracal sa k predstaviteľom kultúrneho života národností, ďalej, že konštatuje jestvovanie boja medzi inorečovými národmi Uhorska (čo, pravda, treba rozumieť tak, že ide o boj Maďarov s ostatnými nemaďarskými národnosťami, a nie azda o boj nemaďarských národností medzi sebou) a že konečne tón výzvy bol naplnený snahou po dorozumení, čo badať najmä z použitého výrazu *brat* pre príslušníkov národností. Nevedno, nakoľko bol Jókaiho návrh myslený úprimne alebo či sledoval len cieľ privábiť národnosti bližšie k politike stránky, ktorej bol Jókai poslancom.

Na slovenskej strane ozval sa na Jókaiho prejav V. Pauliny-Tóth, ktorý uverejnil v Národných novinách návrh národnostného zákona, prerokovaný ešte r. 1869 v priateľskom kruhu Maďarov a Slovákov. Pauliny-Tóth priznával, že bližšia geneza tohto návrhu nie mu je známa, ale z jeho prejavu vysvitá, že návrh bol predmetom neoficiálneho rokovania medzi Paulinym-Tóthom a zástupcami Maďarov Hornom a Mocsárym, z nich druhý bol i u národností vážený politik, ktorý svojím publicistickým dielom dal neraz najavo, že sa usiluje o statočné vyrovnanie Maďarov s národnosťami.⁴⁰ Návrh zákona o urovnoprávnení národností, ako ho formulovala táto porada slovensko-maďarských politikov, značí kompromis medzi národnostným zákonom 44 z r. 1868 a požiadavkami národností, keďže určuje, že v Uhorsku je len jeden politický národ uhorský, skladajúci sa z genetických národov: *Maďarov, Rumunov, Slovákov, Srbov, Rusínov a Nemcov*, a pokladá všetky tieto národy za rovnoprávne, i keď majú tvoriť jeden národ politický. Miesto jednej úradnej reči uvádza návrh úradné reči dve: štátnu a municipálnu, pričom štátna reč je výlučne maďarská, kým municipálne úradné reči sú: maďarská, rumunská, slovenská, srbská, rusínska a nemecká. Štátna reč podľa tohto návrhu mala sa užívať výlučne tam, kde štát vystupuje ako štát, teda na sneme,

^{39a} M. Jókai uverejnil 4. sept. článok v Pester Lloyde, v ktorom spomína najprv vojnu prusko-francúzsku a vyvodzuje z tohto vojnového stavu nevyhnutnosť smierlivej politiky národnostnej i v Uhorsku, aby totiž Maďari a národnosti nepúšťali sa do vzájomného boja. Jókai upozorňoval, že prusko-francúzska vojna bude mať veľké dôsledky na premenu politickej a mocenskej tvárnosti Európy smerom k tvoreniu veľkých štátov. Národné noviny pripojily k Jókaiho článku vysvetlenie, ktoré vystihovalo dôsledky mocenského zápasu západoeurópskeho na osudy malých národov v strednej a východnej Európe.

⁴⁰ Tamže. — Posl. E. Horn bol židovský národohospodársky spisovateľ a od r. 1870 poslanec za Bratislavu za Tiszovu stránku. Pochádzal z Nového Mesta nad Váhom.

pri ministerstvách a pri Najvyššom súde, municipálne reči úradné zasa v mestách a v stoliciach. Pre municipálne úradné reči mala byť smerodajná reč absolútnej väčšiny obyvateľstva, ale ostatné menšiny mali právo žiadať o poskytnutie možnosti užívania i inej reči vtedy, ak tvorily v municípiu aspoň jednu tretinu obyvateľstva. V tomto prípade zápisnice municipálne mali sa viesť stípcovite i v reči tejto menšiny. Požiadavke národností z r. 1861—68 o zaokrúhlení národnostných území (sceľovania) municípií s cieľom vyhnúť všetkým škriepkam a v záujme obľahčenia správy. Pre úradníkov miest a municípií sa určovala povinnosť úradovania v úradnej reči municípie. V odbore školskom návrh zákona upravoval rečovú otázku tak, že na všetkých štátom udržiavaných alebo podporovaných školách elementárnych, reálnych a gymnaziálnych vyučovacou rečou mala byť úradná reč municípie, v obvode ktorého škola bola činná, pritom úradná reč štátna bola povinným predmetom len na gymnáziách, ale na univerzitách a akadémiách vyučovacou rečou bola maďarčina. Pre vonkajšie úradovanie mala byť podľa tohto návrhu smerodajná zásada: aká prosba, také vybavenie, akej reči vyslúchaný, taká reč zápisnice. V poslednom § návrhu sa určovalo, že všetky zákony, ktoré by odporovali tomuto zákonu, vyhlásia sa za neplatné.⁴¹

Tento návrh zákona po svojom uverejnení vyvolal značný rozruch v maďarskej verejnosti, ktorá zaujímala k nemu pomerne priaznivé stanovisko. A. Pietor v Národných novinách zaujal k celej veci so slovenskej strany skeptické stanovisko, no vyslovil očakávanie, že návrh povzbudí novú iniciatívu so strany Maďarov vo forme nového zákona.⁴²

Ešte než vznikla táto rozprava o novej možnosti riešiť ná-

⁴¹ Okrem tohto návrhu jestvoval ešte iný podobný návrh národnostného zákona, vypracovaný tiež v týchto časoch a uverejnený v časopise *Correspondence slave*, r. I., č. 20. Tento návrh mal len dvanásť paragrafov a v prvom z nich určoval sa bližšie a presnejšie pojem národnosti a uhorského národa. Návrh z *Correspondence slave* bol údajne vypracovaný srbsko-rumunskými poslancami so spoluúčasťou poslancov D. Irányiho, A. Simonyiho a E. Kállaya. K tomuto návrhu sa ďalej uvádza, že ho uverejňovali noviny stránky Deákovej, ktorá vtedy strácala v maďarskom politickom živote svoj niekdajší vplyv a očakávanej svojej porážke chcela vyhnúť prejavovanou ústupčivosťou oproti požiadavkám národností. O. Jászí vo svojom diele *A nemzetí államok kialakulása* uvádza zasa na str. 353, že predstavitelia národností a zástupcovia krajnej ľavice sa úplne dohodli o tomto návrhu.

⁴² Pester Lloyd pokladal návrh, uverejnený v NN, za dokonálny a prijateľný a tvrdil, že otázka národností musí byť riešená kompromisom i na podklade národnostného zaokrúhlenia stolic. Hon, ktorý bol deákovský orgán, ne-reagoval na návrh, ktorý však uverejnil. Ellenör v článku Mocsáryho vyslovoval sa za prijatie návrhu ako podkladu pre všeobecné rokovanie, ale s výhradou, že §§ 1 a 2 by nemohol prijať z teže príčiny, ako neschvaľoval úvodnú stať k národnostnému zákonu 44 z r. 1868. Pre §§ 7 a 8 neželal si donucovacích opatrení a staré župy chcel zachovať v pôvodnej podobe. Ako vidieť, vyvolal návrh dost' značný náhľadový zmätok na nové riešenie národnostnej otázky.

rodnostný problém v Uhorsku, v uhorskom sneme rozvíjala sa počiatkom júla zdĺhavá debata o zákone o municípiách. V debate prehovoril aj Pauliny-Tóth, ktorý 12. júla 1870 označil zákonný návrh o usporiadaní municípií za prípravu smrti samosprávy a začiatok nebezpečného ohrozenia vnútorného pokoja v štáte upevnením vyumelkovanej hegemonie jednej rasy nad ostatnými národnosťami, čo Maďari nepotrebujú robiť, lebo sú už 500 rokov pánmi situácie a ich prirodzenú hegemoniu uznala každá národnosť.⁴³ Maďari — podľa Paulinyho-Tótha — nepotrebujú pre seba zabezpečovať a utvrdzovať hegemoniu, keďže môžu svojou morálnou silou (inteligenciou a majetkom) vyvinúť takú hegemoniu, že uvalia pod tútorstvo všetky ostatné národnosti. Pauliny-Tóth vyzýval vládu, aby sa vyslovila, či chce vládnuť absolutisticky, ako viedenská vláda r. 1850 a neskoršie. Spomínajúc Eötvösove slová z r. 1861, povedané slovenskej deputácii pri odovzdávaní Memoranda v Pešti, tvrdil Pauliny-Tóth, že národnosti boli pre tento čin neskoršie Viedňou odvrhnuté. Návrh zákona o usporiadaní municípií, podľa Paulinyho-Tótha, priecil sa záujmom Uhorska, ktoré neobývajú len Maďari, ale i viac iných národov, ktoré tvoria práve taký politický národ uhorský ako Maďari. V závere svojej reči pro-rocky obracal sa Pauliny-Tóth k Maďarom slovami: A keď raz bude sa hľadať príčina pádu Uhorska, alebo jeho poníženia, nebude to iná príčina ako násilné usilovanie po vyumelkovanej hegemonii. Pred svetom bude maďarský národ taký, ako by chcel udusiť národnosti. Zákon o úprave municípií nesrovnáva sa ani s duchom doby, lebo zákony z r. 1848 zrušili kasty a privilégiá, ktoré tento zákon znova nastrojuje.

V súvislosti s poslancekou činnosťou Paulinyho-Tótha treba uviesť i jeho starostlivosť o organizovanie verejného života slovenského a podnetné zásahy, ktorými sa mal slovenský život pozdvihnúť na vyššiu úroveň. V Národných novinách vychádzajú z pera Paulinyho-Tótha v tomto čase Listy, adresované slovenskému Tomášovi, v ktorých nájdeme stanovisko k väčšine problémov slovenského života, a pritom zrejme preniká zpomiedzi riadkov týchto Listov akýsi podnetný optimizmus a neúnavná snaha zabezpečiť na užšom národnom priestore slovenskom pre slovenský život tri nevyhnutne potrebné veci: rozumné zriadenie síl, ktorými Slováci vládnu, zabezpečiť disciplínu a rozvinúť najmožnejšiu činnosť.⁴⁴ V ďalších Listoch tento rámcový program Pauliny-Tóth rozvinul a navrhoval medzi iným vzkriesiť národný život spoločenský s pomocou čítacích

⁴³ Vid' Zápisnicu snemu 1869—72, sv. IX., str. 357 a n.

⁴⁴ NN, r. I., č. 112 a d'. — O týchto Listoch Paulinyho-Tótha vid' i J. Botto: Slováci, I., str. 234, kde uvádza o nich, že obsahujú všestranný program národnej organizovanej činnosti, ktorý by mal každý Slovák, národné prebudovaný Slovák, pokladať za svoje politické krédo a v živote prakticky uskutočňovať. — Listov Paulinyho-Tótha vyšlo dvadsať v NN, r. I., č. 105—124.

spolkov, cirkevných knižníc, besied, zábav, výletov, národných slávností, speváckych a telocvičných spolkov, ochotníckych družstiev, hospodársky život chce vzpružiť zakladaním zárobkových podnikov (gazdovských spolkov, vzájomných pomocníc, sypární, sporiteľní, spolkov na zakupovanie pozemkov, poisťovňami proti škodám, národnou bankou), osvetovú činnosť Živenou, troma gymnáziami, revúckym nakladateľským spolkom, martinskou kníhtlačiarňou, nakladateľstvom Minervou, Maticou slovenskou, časopisectvom a literatúrou.

R. 1871, keď sa uvažovalo o predčasnom rozpustení uhorského snemu, Pauliny-Tóth dáva podnety pre včasnú organizáciu volebného zápasu. Už vo februári ukazujú sa prvé nábehy na svolanie dôverníkov národnosti na konferenciu do Pešti, na ktorej sa môžu zúčastniť i Maďari.⁴⁵ V časopise vedúceho srbského poslanca Sv. Miletiča, v *Zastave*, navrhujú dokonca pre Slovákov a severouhorských Rusínov spoločný politický orgán, ktorý by mohol mať svoje sídlo v Nitre.⁴⁶ V tomto čase navrhuje sa aj založenie akademického spolku v Pešti a dolnooravský poslanec Z. Zmeškal, o ktorom bola pochybnosť, či je úprimný priateľ Slovákov, navrhuje, aby vláda podporovala tuzemské vedecké a literárne spolky bez rozdielu národnosti.⁴⁷ Pri debatach v uhorskom sneme o predlohe zákona, ktorým sa mali zabezpečiť náklady pre zbrojné potreby uhorskej armády, spomínajú poslanci Urményi a Csernátonyi slovanskú jednotu ako pre Maďarov nebezpečnú skutočnosť, proti ktorej treba Maďarom podniknúť všetko, aby neohrozila Uhorsko. Pauliny-Tóth reaguje na ich prejavy tým, že pripomína možnosť rozpadnutia Rakúsko-Uhorska, ktorý štátny útvar vznikol na obranu proti Turkom. So zánikom tureckého nebezpečenstva zanikla aj idea jestvovania tohto štátu, ktorý ako náhradu našiel si existenčnú základňu v prekážaní uskutočnenia talianskej a nemeckej jednoty a potom prekážal aj uskutočňovaniu slovanskej jednoty. Pauliny-Tóth dáva za príklad Švajčiarsko, kde národná sloboda je súčasne i všeobecnou slobodou. Jedinú možnosť, ako prekaziť uskutočnenie slovanskej jednoty, vidí Pauliny-Tóth v prebudovaní monarchie práve na štát švajčiarskeho typu.⁴⁸

Keď sa ukazuje v lete 1871 znova možnosť predčasného rozpustenia snemu pre krízy vo vláde, svoláva Pauliny-Tóth do Turč. Sv. Martina konferenciu, na ktorej sa majú vedúci slovenskí národovci poradiť o opatreniach, potrebných na zaistenie prajného výsledku nastávajúcich snemových volieb.⁴⁹ Na

⁴⁵ NN, r. II., č. 15.

⁴⁶ Tamže.

⁴⁷ NN, r. II., č. 26.

⁴⁸ NN, r. II., č. 29.

⁴⁹ NN, r. II., č. 69. Táto konferencia konala sa 24. sept. 1871. Druhá volebná konferencia konala sa až 17. marca 1872. Na tejto porade bol jedným myseľne za kandidáta Kláštorско-мошовského okresu zvolený V. Pauliny-Tóth, ktorý sa už 25. marca osvedčil, že kandidatúru prijíma.

tejto konferencii, ktorej predsedal Pavol Mudroň a zapisoval A. Pietor, ustavil sa ústredný volebný výbor s tromi členmi a dvoma náhradníkmi. Pauliny-Tóth bol zvolený za predsedu tohto výboru, Martin Čulen a J. Francisci za jeho členov a J. Capko a J. Országh za náhradníkov. Konferencii poslali prípisy poslanec J. Uhlárik a Z. Zmeškal. Pauliny už vtedy prejavil proti opačnej mienke svojich kulpínskych voličov neochotu kandidovať pri budúcich voľbách v Kulpínskom okrese, odvolávajúc sa na dohodu, podľa ktorej mal byť kandidovaný zas srbský kandidát.⁵⁰ Na výzvu slovenského výboru volebného, aby sa menovali vo všetkých volebných okresoch dôverníci a povereníci, došlo do počiatku roku 1872 len päť odpovedí. Táto skutočnosť svedčila o veľmi malom záujme slovenskej pospolitosti o volebné veci a o verejné veci vôbec. Úlohou týchto dôverníkov, ktorí mali byť potvrdení ústredným volebným výborom slovenským, bolo zostaviť okresné volebné poverenictva, ktoré by sa boly stýkali s ústredným volebným výborom slovenským.⁵¹

Nie menej dôležitou starosťou vedúcich slovenských národovcov pre nastávajúce voľby bolo zostavenie vhodného samostatného volebného programu pre slovenských kandidátov.⁵² Na dotazy, aký program majú mať slovenskí poslancí kandidáti, uviedol v smysle rozhodnutia ústredného volebného výboru zo 6. VI. 1871 Pauliny-Tóth, ktorý vtedy už viedol redakciu *Národných novín* po M. Ferienčíkovi, že Slovákom netreba viazať sa ani na kandidátov Pavičiarskych (strana K. Tiszu), ani na pravičiakov (strana Fr. Deáka), ale jedine na ľud, ktorí sú úprimne zaujatí za blaho vlasti a ľudu, a najmä slovenského národa. Každý ústredným výborom odporúčaný kandidát mal sa vysloviť vo svojom programe, potvrdenom čestným slovom, že pre prípad zvolenia bude sa vždy svedomite a neohrozene zasadzovať v uhorskom sneme za samostatnosť a celistvosť Uhorska, ale aj za rovnoprávnosť všetkých v Uhorsku bývajúcich národov v tej miere, aby im to zabezpečovalo národnú existenciu a poskytovalo prostriedky na národný vývin v rovnakej miere. Vidieť, že slovenskí vodcovia nestanovili si príliš veľký program, ktorého rozsah bol len rámcový, čo bolo dôležité i s taktického hľadiska pri volebnom boji, i pri prípadnom uskutočňovaní programu. Pauliny-Tóth počítal s možnosťami postaviť čo najviac národných kandidátov slovenských, ale ne-

⁵⁰ NN, r. II., č. 72.

⁵¹ NN, r. III., č. 5.

⁵² NN, r. III., č. 13. — Volebný program Paulinyho-Tótha mal tieto hlavné požiadavky: samostatné uhorské vojsko, zrušenie delegácií, osamostatnenie peňažných vecí uhorských od rakúskych a pri zachovaní celistvosti krajiny uspokojiť všetkých jej obyvateľov v duchu rovnoprávnosti s ohľadom na vierovyznanie i na národnosť, nezávislosť cirkvi od štátu, zabezpečiť zákonom rovnoprávnosť všetkých národov, bývajúcich v Uhorsku, v štátnom organizme a v občianskom živote, ako aj ich národné jestvovanie a prostriedky na národný vývin.

spúšťal so zreteľa ani okolnosť, že v niektorých volebných okresoch nebude možno postaviť slovenského kandidáta, a preto ustanovil, aby okresné poverenictva všade tam, kde nebude možno postaviť samostatného národného kandidáta a voličstvo bude slovenské, rokovaly s kandidátom ľavičiarskym alebo pravičiarskym v takom smere, aby, ak chce, aby naň volili slovenskí voliči, dal do svojho volebného programu požiadavku národnej rovnoprávnosti. Všeobecná formulácia tejto požiadavky vo volebnom programe neslovenského kandidáta mala sa ešte podrobnejšie ustáliť pre prípad kandidátovej voľby tak, že takýto kandidát mal sa zaviazat' na sneme zastávať požiadavku národnosti v ohľade národnostnom. Osvedčenie tohto obsahu mal podpísať pred dvoma svedkami a odovzdať okresnému volebnému poverenictvu. Pre smiešané volebné okresy určil Pauliny-Tóth zásadu dohody so striedaním kandidátov rôznych politických strán.

Paulinymu-Tóthovi veľmi záležalo aj na úrovni páľčivej roztržky medzi oboma slovenskými politickými stranami: Národnou, martinskou, a Novou školou Bobulovou. Otvorený spor medzi oboma stranami vliekol sa od dvoch rokov a škodil slovenskej veci viac, ako sa tušilo. Paulinymu-Tóthovi sa podarilo, iste nie bez dlhých rokovaní, získať k spolupráci J. N. Bobulu. Dohoda medzi obidvoma stranami bola definitívne určená 7. novembra 1871. Dohovor, ktorý obidvaja predstavitelia politických strán podpísali, obsahoval desať bodov, z nich najdôležitejšie boli: pracovať na zmene zákonov, škodiacich slovenským záujmom, zákonnou a ústavnou cestou; za národný program sa uznalo Memorandum zo 6. júna 1861 s obmedzením, že Nová škola nežiada Okolie. Keby ktorákoľvek z oboch strán bola chcela rokovať s maďarskou vládou, mala sa o tom dohodnúť s druhou stranou. Pre prípad nedohodnutia ponechávala sa obidvom stranám voľná ruka. Nová škola mlčanlivo uznala uzavretia volebného shromaždenia zo 6. júna 1871. Obidve strany dohodly sa i na tom, že budú podporovať všemožne Maticu slovenskú, pre ktorú bolo medzi nimi najviac škriepok. Časopisom oboch strán ponechávala sa voľnosť v písaní, ale mali vyhýbať napádaniu jednotlivých ľudí a strán. Posledné body dohovoru, ktorý vyšiel ako letáčik, rozosielený príslušníkom oboch strán, týkali sa podporovania slovenských škôl a spolkov. Dohovor značil kompromis, nevyučoval však pre budúcnosť obnovu nedorozumení.^{52a} Pre volebný zápas slovenský r. 1872 bol dohovor

^{52a} Porov. listy V. Paulinyho-Tótha z Pešti redaktorovi NN A. Pietrovi z 2. a 7. nov. 1871. Z obsahu oboch listov je zrejmé, že Dohovor bol osobnou akciou autora listov a mal byť dodatočne schválený vedením Národnej strany. Z neskoršieho listu J. N. Bobulu z 16. aug. 1872 Paulinymu-Tóthovi sa dozvedáme, že Dohovor nebol dodržaný, keďže Bobula sa ponosoval na útoky národniarov, vedené z českého časopisu Nár. Pokrok. — Listy sú v Paulinyho-Tótha pozostalosti v Matici slov.

dôležitý, lebo Slováci šli do volebných bojov sústredenejšie, a nie ako r. 1869, roztrieštene a s vedomím nahromadeného nepriateľstva na oboch stranách. Volebný úžitok z dohody mala však len Nová škola.

Onedlho nato vyslovil sa Pauliny-Tóth v debata o zmene volebného zákona pre zavedenie tajného hlasovacieho práva a pre rozšírenie volebného práva na všetkých občanov, dosiahnuvších 20 rokov.⁵³

Z menších a málo význačných poslaneckých akcií Paulinyho-Tótha, z ktorých niektoré sme už spomínali, uvádzame ešte tie, ktoré sa vzťahujú bezprostredne na jeho starostlivosť o drobné záujmy vlastného voličstva i slovenskej pospolitosti. Niektoré obce hornogemerské a v okolí Muráňa žiadaly prostredníctvom Paulinyho-Tótha vládu, aby okresný súd, ktorý sa mal zriadiť, bol vo Veľkej Revúcej, ktoré mestečko, ako sa uvádzalo, je dôležité miesto, kde sa konajú trhy, je sústredená správa verejná a mesto prejavilo aj ochotu poskytnúť potrebné miestnosti. V tomto smysle podáva Pauliny-Tóth žiadosť snemu. Záujmy turčianskych šafraníkov a olejkárov našly v Paulinym-Tóthovi tiež ochrancu, lebo podal v ich prospech interpeláciu na ministra financií, vyčítujúc finančnej správe, že ich dvojmo odaňuje za zárobky v cudzine, kde podliehajú tiež daňovej povinnosti.

Podobne usiluje sa interpeláciou snížiť daňové povinnosti pre majiteľov pastvín v Turci. V mesiaci júli 1871 podáva snemu žiadosť o sníženie daní v prospech niekoľkých obcí v Báčke, ďalej žiadosť jednej z obcí svojho volebného okresu Starého Futoku, ktorá žiada, aby bola účastná cenzu, vzťahujúceho sa na kapustné polia. Významné je, že Pauliny-Tóth podáva uhorskému snemu 20. II. 1871, keď snem rokoval o zahraničnopolitických otázkach a dotýkal sa pritom anexie Alsaska-Lotrinska v prospech Nemecka, protest peštianskych Slovákov proti chystanému rozdrobeniu Francúzska a tým súčasne nepriamo naznačuje i svoj postoj, postoj Slovákov k tejto udalosti.⁵⁴

Odsúdenie J. M. Hurbana na polročný žalár a 400 zl. pokuty pre tlačový delikt, spáchaný článkami, uverejnenými v Pešťbudínskych vedomostiach na konci r. 1868 a na zač. 1869, dalo Paulinymu-Tóthovi príležitosť zastat' sa tohoto neohrozeného zástupcu slovenského národa interpeláciou, podanou 22.

⁵³ NN, r. III., č. 23.

⁵⁴ Blížšie o veci píše D. Rapant v Historických drobníčkach, Prúdy 1930, str. 48 a n., kde však neuvádza obsah slovenského protestu, ani nemá o ňom bližšie údaje, zato podrobnejšie soznamuje s obsahom vtedajšej debaty uhorskej snemovne o zahraničnej politike vlády počas konfliktu prusko-francúzskeho, v ktorom sa malo zúčastniť, ale nezúčastnilo sa Rakúsko, ktoré s mocenského hľadiska malo veľký záujem na výsledku tohto vojenského konfliktu. Maďari ešte po rokoch (po svetovej vojne), ako uvádza D. Rapant, chceli vyťažiť z týchto protestov politický kapitál na získanie sympatií vo Francúzsku.

januára 1870 ministrovi školstva a kultu.⁵⁵ Slovenskí evanjelickí kňazi chceli sa obrátiť so žiadosťou na cisára, aby omilostil Hurbana. Keď sa Maďari dozvedeli, že slovenskí evanjelici chcú zbierať podpisy na petíciu, určenú ministerstvu školstva, vydali výzvu superintendentom, aby tomu zabránili. Jeden zo superintendentov výzvu odložil ad acta, iní dvaja však pustili výzvu kolovať obežníkmi medzi kňazmi s doložkou, aby nepodpisovali petície, ak sa nechcú vystaviť neprijemnostiam a kompromitovaniu. Paulinyho-Tótha interpelácia rozhorčene stavala sa proti tomuto obmedzovaniu petičného práva.

Pauliny-Tóth počas svojho poslancovania mal len jednu imunitnú vec, čo svedčí o jeho nebojovných povahových vlastnostiach a snahe s každým slušne a priateľsky sa stýkať. Táto imunitná vec dala snemu dosť starostí práve preto, že išlo o vec čiste osobnú a celkom bezvýznamnú, ale predsa len príznačnú i pre vtedajšie slovenské pomery. Pauliny-Tóth vydal r. 1870 Besiedky, v ktorých opísal svoje zážitky z volieb v Kulpínskom okrese a medziiným sa dotýkal i cti ev. farára Fr. Stelcera v Kysáči, ktorý mal ho privítať, ale neprivítal.⁵⁶ Napísal o ňom v Besiedkach v takom smysle, ako by bol mal účasť na streľbe na K. Kuzmányho. Imunitná vec, začatá na podnet súkromného žalobcu, vliekla sa dosť dlho, ale napokon, keď obvinený súhlasil so svojim vydaním, snemovňa zrušila imunitu Paulinyho-Tótha a 72 proti 70 hlasom ho vydala na stíhanie. Súd však Paulinyho-Tótha oslobodil.

Posledným poslaneckým vystúpením Paulinyho-Tótha bola jeho interpelácia vo veci reštaurácie stoličnej vrchnosti turčian-

⁵⁵ Interpeláciu v Hurbanovej veci podal Pauliny-Tóth v 102. schôdzke uh. snemu 22. jan. 1870. Tejto interpeláciou predchádzalo zvláštne podanie dvoch slovenských právnikov, ktorí spolu s Jánom Palárikom a Jánom Zigmundikom prosili cisára o milosť pre J. M. Hurbana. Sumárna žiadosť, osnovaná ev. kazateľom čáčovským S. Ruttkayom, bola superintendentmi Gedulym a Mádaim zakázaná a žiadosť o milosť pokladala sa za poburovanie, takže napokon agitácia, rozprúdená v prospech hromadnej žiadosti o milosť, sa odriekla a Hurban musel odpykať trest. Hurban mal len tú úľavu, že mohol trest odpykať vo Vacove, kde bol zahrňovaný spontánnymi prejavmi lásky Slovákov a jeho väznenie stalo sa príležitosťou pre národné manifestácie. Pauliny-Tóth chcel svojou interpeláciou vymôcť, aby aspoň väčšia časť trestu bola J. M. Hurbanovi odpustená. V čase, keď interpeláciu podával, Hurban sedel už vo väzení takmer dva mesiace. O týchto veciach viď bližšie A. Pražák: Hurbanovia vo väzeniach. Žilina 1925, str. 15 a n.

⁵⁶ Inkriminovaný výrok Paulinyho-Tótha v Besiedkach na str. 40 zneje doslovne: „či by taká haraburda, čo nedávno na jedného podpredsedu Matice v šialenosti svojej strielala, v stave bola druhého podpredsedu tohože ústavu ako tak uvítať?“ Zdá sa, že medzi Pauliny-Tóthom a Stelcerom, ktorý pochádzal z Holiča, boli dávnejšie nedorozumenia a Stelcer chcel dať pri jeho privítaní v Kysáči najavo pohŕdanie. Stelcer a ešte iní jeho spoločníci robili, čo mohli, aby prekazili voľbu Paulinyho-Tótha. Pre túto činnosť používa Pauliny-Tóth vo svojich Besiedkach veľmi silné výrazy na Stelcerovu adresu, ktorého častuje slovami „nezbedník, intrigant“ a jeho spôsoby označuje za podlé. — Pauliny-Tóth ozval sa pri rokovani svojjej imunitnej veci a namietal, že ide o oznámenie súkromného človeka, ktorý nemá dôkazy na to, či jeho žiadosť je

skej, kde, ako interpelácia uvádzala, spôsobili stoliční úradníci veľmi mnoho nesprávností pri voľbách stoličných funkcionárov.⁵⁷ Pauliny-Tóth uvádzal vo svojej interpelácii všetky zistené nesprávnosti a žiadal o vysvetlenie ministra vnútra baróna Wenckheima, ktorý sa pokúsil vyvracať tvrdenia Paulinyho-Tótha. Pauliny-Tóth sa hneď po jeho prejave prihlásil k slovu, ale pri tom všetkom maďarská väčšina snemu prijala odpoveď ministrovi za dostatočné vysvetlenie a dala tým nepriamo najavo, že súhlasila s udalosťami, ktoré sa staly pri stoličnej reštaurácii turčianskej.

Po rozpustení uhorského snemu, zvolaného roku 1869, kritizoval Pauliny-Tóth v Národných novinách trónnu reč a vyčítal jej, že sa nezmieňovala o možnosti uspokojenia nemaďarských národností.⁵⁸

Keďže Pauliny-Tóth nemienil v kulpínskom volebnom kraji už kandidovať, rozlúčil sa so svojimi voličmi, ktorým vysvetlil, prečo v sneme pridal sa k strednej ľavej stránke (mala v programe národnostnú otázku a prejavovala voči národnostiam určitú mieru blahovôle), a vyzdvihoval, že v národnostných otázkach vždy si podržal voľnú ruku. Slováci — písal — mali mať 90 poslancov, a mali len troch takých, ktorí mali smelosť zaujímať sa za národné záujmy slovenské. Bilancujúc, čo všetko snem vykonal, spomínal Pauliny-Tóth aj svoje vlastné návrhy zákonov na riešenie dopravných a niektorých hospodárskych problémov Uhorska a so smútkom poznamenával, že snem ich nebral vážne na pretras.⁵⁹

Pauliny-Tóth pri nových voľbách kandidoval i v Senickom okrese, kde mal veľký vplyv J. M. Hurban, ktorý tu kandidoval

opodstatnená. Pauliny-Tóth prejavil ochotu ukázať hodnoverný preklad toho, čo o Stelcerovi napísal. V ďalšom dôvodil, že keby imunitný výbor vydal poslanca len na základe tvrdení súkromného človeka, vyplývalo by z toho, že môže vydať na trestné stíhanie poslanca na základe akéhokoľvek podania. Preto vyzýval snemovňu, aby si na tomto prípade uvážila poslaneckú imunitu a netvorila nebezpečný precedens. Čo sa streľby na Kuzmányho týka, priznal Pauliny-Tóth, že toto tvrdenie prevzal z novín. Súd v tejto veci nepodal snemovni žiadosť o vydanie Paulinyho-Tótha.

⁵⁷ Pri podávaní tejto interpelácie Pauliny-Tóth hovoril všeobecne o tom, že nič sa ňou nedosiahne, najviac ak len toľko, že interpelovaná vec môže sa dostať do novín a tak pred verejnú mienku, ktorá sa ňou môže potom zaoberať. V reči Paulinyho-Tótha nechýbal ani sarkazmus, keď hovoril, že interpelácia nie je možná, keď sa ňou nedosiahne náprava, najviac bolo by možno azda interpelovať samého Pána Boha, prečo nás neoslobodí od zlého. Čo sa samej interpelácie a jej obsahu týka, uvádzal Pauliny-Tóth, že nápravu žiada menom 38 obcí Turčianskej, keď už predtým podal proti neprístojnostiam protest ministrovi vnútra. — Interpelácia bola uverejnená i v NN, r. III., č. 12.

⁵⁸ Kritika trónnej reči v NN, r. III., č. 46.

⁵⁹ Pauliny-Tóth, keď bol kandidovaný tzv. stredno-ľavičiarskou stranou v Kulpínskom okrese, musel podľa rozhodnutia volebného výboru podpísať volebný program. Pauliny-Tóth k tomuto programu, ktorý podpísal, pripojil ešte i svoje vlastné poznámky, medzi nimi i požiadavku, aby národnostná otázka, ktorú národnostný zákon nedostatočne riešil, lebo národnostiam nedal ani to, čo mali, bola riešená spravodlivo a v súhlase s celistvosťou krajiny. Táto po-

r. 1865, ale bez úspechu.⁶⁰ Do uhorského snemu pri týchto voľbách dostal sa Dr. Peter Matuška, asesor liptovský, vyhrajší voľby v hornoliptovskom okrese proti starému tamojšiemu kandidátovi A. Szentiványimu, ďalej hl. slúžny Jozef Kajúch v Ružomerskom okrese a J. Uhliarik v okrese Púchovsko-ilavskom, zvolený znovu a jednoglasne. Slováci mali v sneme troch zástupcov, ale ani jedného z národného tábora martinského, ale zo skupiny Novej školy. Z nich najslubnejší sa ukazoval poslanec Kajúch.

Pauliny-Tóth po voľbách hľadal príčiny volebných neúspechov slovenských a ustálil, že ich treba vidieť predovšetkým v náboženskej rozpoltenosti Slovákov a v nemajetnosti nižšieho zemiaľstva, ktoré nemohlo obetovať na volebný zápas.⁶¹ Nepostriehol však hlavnú príčinu, totiž, že slovenskí vodcovia nevedeli ešte aktívnejšie začleniť a uspôsobeným programom volebným privábiť širšiu pospolitosť ľudovú. Po voľbách, ktoré priniesly Bobulovej skupine zrejmy úspech, konala sa 23. októbra 1872 v Pešti porada hlavných prívržencov Bobulovej strany, na ktorej sa rokovalo o novom postupe Novej školy. Bobula mal tu prejav, v ktorom prezradil príčiny vzniku Novej školy. Nová škola sa mala stať propagátorkou myšlienky úzkej spolupráce s Maďarmi a maďarskej štátnosti, ďaleko užšej než ako to mal na mysli Pauliny-Tóth. Bobula vo svojom prejave navrhoval síce revíziu národnostného zákona, žiadal tiež aspoň dve štátne reálne gymnáziá, podporu slovenských spolkov zo štátnej pokladnice, i slovenských úradníkov, ale bol to veľmi veľký ústup od programu Novej školy z r. 1868. Na konferencii hovorili poslanci Kajúch a Matuška a bola odhlasovaná rezolúcia, prejavujúca náhľad, že požiadavky, prednesené na konferencii, vláda splní a že za to Nová škola bude podporovať vyrovnanie rakúsko-uhorské. Táto konferencia bola prvým zjav-

žiadavka bola v súhlase s podobnou požiadavkou stránky K. Tiszu. (Vid' o tom jednak Besiedky, str. 22, a Mérei Gy.: Magyar politikai pártprogramok 1867—1914. Bp. 1934. Str. 21 a 243. — Botto v Slovákoch, str. 234, má stručnú stať o poslancovi Paulinym-Tóthovi.

⁶⁰ Aká bola pri voľbách na slovenskom území i pri skúsenostiach z minulých dvoch snemových volieb žalostná situácia, vidieť najmä z okolnosti, že napr. v myjavskom kraji nemali Slováci ešte dva dni pred voľbou kandidáta, a preto žiadali Paulinyho-Tótha, aby kandidoval. Pauliny-Tóth, ako je známe, kandidoval už vo dvoch iných okresoch, a preto kandidovanie odmietol. V Mošovskom okrese kandidoval okrem Paulinyho-Tótha brat turčianskeho podžupana Koloman Justh. Pauliny-Tóth chodil veľmi usilovne na volebné shromaždenia a v Národných novinách uverejňoval aj povzbudivé články, ktorými poľahčoval slovenských richtárov, aby sa pričinovali o úspech slovenských kandidátov pri voľbách práve tak, ako maďarskí notári sa usilovali o víťazstvo kandidátov vládných.

⁶¹ Na voľbách r. 1872 sa zúčastnili ako poslance kandidáti ešte A. Radlinský v Bobrovskom, J. N. Bobula v Žilinsko-rajeckom, M. Čulen v Moravskosvättojánskom, M. Mudroň v Stupavskom a L. Dohnány v Trenčianskom. Pauliny-Tóth prehral v Mošovskom okrese svoj volebný zápas a ako príčina sa uvádzalo falšovanie volebných soznamov. Pre toto podal M. Dula trestné

ným krokom Novej školy nielen k dohode s Maďarmi, ale i zrušením dohody s predstaviteľom Národnej strany slovenskej, Paulinym-Tóthom.⁶²

Ťažko je čo i len približne vystihnúť slovami poslaneckú postavu Paulinyho-Tótha z jeho rečníckych prejavov, lebo zachované jeho reči, či už v maďarskom alebo slovenskom znení, neumožňujú nám, aby sme vedeli posúdiť, aký dojem a účinok vyvolávaly v poslucháčoch, najmä v parlamentnej sieni. Vieme len toľko, že Pauliny-Tóth nemal mnoho otvorených kontraverzií a jeho reči pôsobili svojou umiernenosťou a pokojným tónom a vyrovnanosťou viac súhlas ako odpor, ktorý najčastejšie pramenil ani nie zo spôsobu reči, ani z osobnosti Paulinyho-Tótha, ako skôr z predmetu, ktorý navrhoval alebo obraňoval. V dňoch, keď na slovenský národ doliehaly tvrdé úderý od tých, s ktorými chcel sa dlhé roky priateľsky a mužne dohodnúť, uvedomoval si Pauliny-Tóth svoj omyl, a keď na dištriktuálnom konvente predđunajskom r. 1874 zlyhal posledný jeho pokus o dohodu s Maďarmi, opustil zasadnutie s rozhorčenými, ale národné sebavedomie prezrádzajúcimi slovami. Pauliny-Tóth r. 1875 pri snemových voľbách už nekandidoval. Beznádejnosť zápasu pociťovali všetci, a i keď bola ešte nádej na menší úspech, ako napr. pri Mudroňovom kandidovaní v bývalom volebnom okrese Paulinyho-Tótha v Kulpíne, nepovažoval Mudroň už ani za potrebné zúčastniť sa na boji. Mudroň dokonca ani sa nešiel svojim voličom predstaviť.

Postava Paulinyho-Tótha poslanca zachovala sa nám jednak v jeho snemových rečiach, interpeláciách i vo zprávach, zachycujúcich jeho podnetnú činnosť verejnú, umožnenú práve tým, že popri iných význačných zástojoch v slovenskom národnom živote v rokoch 70-tych, ktorými vedel budovať solídnu tradíciu národného pracovníka, mohol budovať i poslaneckú tradíciu slovenskú, v daných možnostiach založenú na predpokladoch dohody s Maďarmi a zaisťovanú drobnou prácou v prospech národného kolektíva.

Vzájomný pomer Paulinyho-Tótha a slovenského národa nemôže byť azda výstižnejšie charakterizovaný ako práve slovami J. M. Hurbana, ktorý v životopise tohoto národného pracovníka napísal onedlho po smrti Paulinyho-Tótha tieto slová:⁶³

„Oba, Národ i Viliam, stáli v nepretržitom spojení čo do citov a potrieb, túžieb a snáh najušľachtilejších. Obidvaja sebe rozumeli, obidvaja vzájomnou priazňou a láskou sa prenikali.“

oznámenie. V Martinskom okrese kandidoval J. Jesenský, advokát v Turč. Sv. Martine. Pauliny-Tóth prehral voľby i v Senickom okrese proti maďarskému kandidátovi Buzinkayovi.

⁶² Porov. Értesítés az „Uj tót iskola“ 1872-ik évi okt. 23-án Pesten tartott értekezletéről. str. 4 a 35.

⁶³ Nitra, roč. VII, str. 331.

Táto štúdia

DR. FRANTIŠKA BOKESA

VILIAM PAULINY-TÓTH,

slovenský poslanec v r. 1869—72

vyšla ako 2. sväzok

SPISOV HISTORICKÉHO ODBORU

Matice slovenskej,

ktoré rediguje

DR. FRANTIŠEK HRUŠOVSKÝ.

Obal navrhol

JOZEF CINCÍK.

Vytlačila

NEOGRAFIA

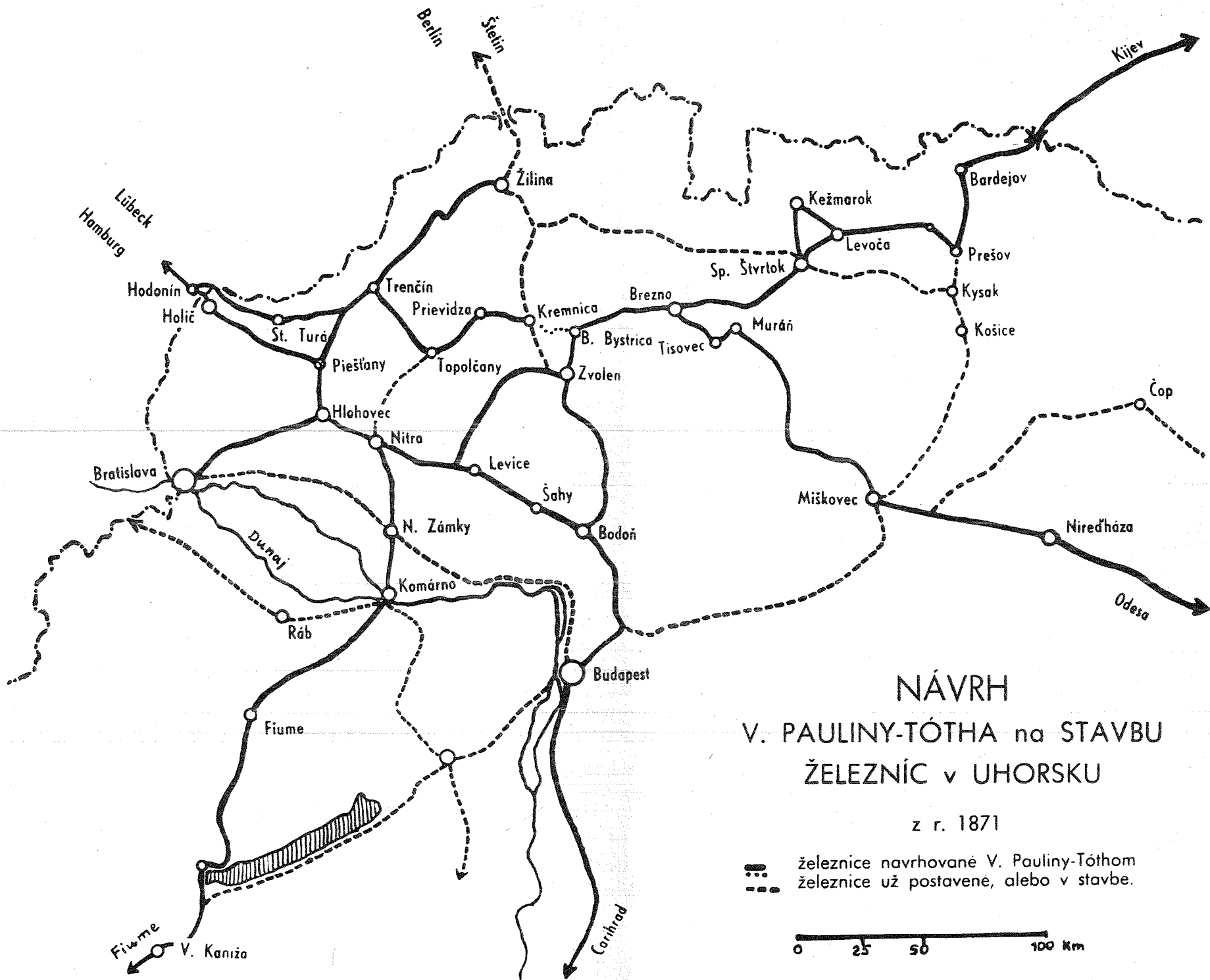
v Turčianskom Sv. Martine

1942

SEMINÁRNI
Hist.-práv.

KNIHOVNA
oddelení

NÁVRH V. PAULINY-TÓTHA na STAVBU ŽELEZNÍC v UHORSKU

z r. 1871

 železnice navrhované V. Pauliny-Tóthom
 železnice už postavené, alebo v stavbe.

0 25 50 100 Km